Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VIII. Річник

ЧИСЛО 6 ЧЕРВЕНЬ 1936

НА СТРІЛЕЦЬКИХ МОГИЛАХ

Ф. НЕВЕСТЮК

ВІРТЕ!

Чому ви голови склонили?
Чому в жалобі ви ідете?
Чому ви терня те несете
На цвинтарища, на могили?

Чому вам серце вяне в тузі
І очі плачуть вам сльозами?
І хилитеся над борцями
Мов лози у зеленім лузі?

Що тих могил в нас так багато
Зазеленіло над борцями?
Що край засіяний кістками
І кровю тих борців поллятий?

Що похилилася калина
І вже нікому піднімати?
Що не побачить більше сина
Зажурена і скорбна мати?

О хай не плачуть ваші очі!
Не виливайте сліз гарячих!
І серце ваше хай не плаче
І душу скорб вам хай не точить!

О вірте, матері, кохані!
О вірте, друзі, вір народе!:
Їх смерть нових героїв зродить
І на нові позве змагання...

О вірте всі!: той посів зійде
І кров полита не загине,
Нових борців позве до чину,
І поведе їх до побіди.

За Белз

Подав *С. Г.*

Не всі моменти останньої нашої визвольної війни діждалися належного історичного освітлення. До них належать між іншими бої за Белз, що велись від 27. І. 1919. то є від захоплення Белза польськими частинами групи „Буг", до 14. V. 1919. т. є до першого відвороту У. Г. А. з З. О. У. Н. Р.

Найбільше завзяті бої тут ішли в лютні. На тому місці не будемо переповідати їх з подробицями, бо це певно зроблять безпосередні їх учасники. Тут лише подаємо фрагменти з тих боїв, в яких згинули ті, що своєю кровю освятили історичне побоєвище старого, княжого города Белза.

I.

Перший, що згинув в боях за Белз, це командант міліції і громадський комісар села Будинина, коло Белза — віст. Корнило Салагуб (ур. 1. X. 1882 в Будинині). Цей заслужений селянин-організатор культурно-освітного життя свого родинного села Будинина, після листопадового перевороту 1918. стає на службу рідній справі. Організує у свому селі міліцію, стає її командантом та як добрий і розумний господар, обіймає становище громадського комісара. Та не довго було йому призначене тішитися успіхами своєї муравлиної праці.

27 січня 1919. польські частини „групи Буг" по захопленню Угнова, почали наступати на Белз. Одна ворожа кольона — здається, кінноти — посувалася дорогою Корчмин—Махнівок—Ворохта—Тушків—Белз. Рухи цеї кольони запримітила міліція в Будинині, що лежить 3—4 км. на горбі, який тягнеться на північ від цеї дороги. Віст. Салагуб рішив зі своїм відділом міліції — і — здається з одною або двома четами стрільців, що тоді були в Будинині, ворога здержати в дальшому наступі на Белз. Тому міліція виступила на західний край села. Колиж ворог запримітив цей маневр і собі вислав частину в сторону села. Під селом між тим відділом, що приблизно складався з 40 людей, а обсадою Будинина вивязалася крісова пальба. Під напором сильного і добре узброєного ворога обсада Будинина мусіла залишити село.

Та в тім бою згинув прошитий ворожою кулею віст. К. Салагуб. Його односельчани поховали його на місцевім цвинтарі, де при нагоді кожного свого народного свята згадують свого заслуженого провідника.

II.

Дня 8. лютня 1919., в 6-ій годині рано мав відбутися загальний наступ наших частин на Белз. Плян наступу був так продуманий, що бої мали розпочатися наступом наших частин з північного сходу, від села Перемислова, Цеблова і Безуїва. Цей напрям наступу був тому вибраний ,бо з того боку терен давав найвигідніший і найлекший доступ до Белза. Початок наступу заповідала ракета на Заболоттю. Частини, що тут наступали, мали за завдання стягнути на себе головні сили ворога і таким чином головним нашим силам дати змогу без втрат підступити під місто з півдня, від села Прусинова, де доступ був дуже тяжкий, тому що тут розтягається рівнина аж під сам Прусинів.

Тому одначе, що знак до наступу дали скорше, — одні частини почали наступати в годині означе-

Гріб віст. **Корнила Салагуба**, коменданта міліції і сільського комісаря в родиннім селі Будинині коло Белза. Поляг 27. I. 1919. в Будинині і тут похоронений.

ній в приказі. Зате четар Лах зі своєю сотнею почав наступ безпосередно по появі ракети вздовж дороги Перемислів—Заболоття—Белз. Наслідком цеї неточности ворог сотню чет. Лаха підпустив на віддаль яких 150—200 м. від перших хат передмістя Заболоття східного і засипав її сильним скорострільним вогнем. Тоді праве крило сотні було вже між хатами Заболоття — коло церкви св. Степана, а ліве — захопило залізничий двірець. Але заки наспіла допомога, сотня понесла великі втрати і наслідком цього мусіла відступати. Зима була тоді люта. Богато стрільців, лежачи на снігу сильно відморозило пальці і то цілі руки і ноги.

Так почався відступ на північно-східнім відтинку.

При дорозі Белз—Перемислів, за залізничим шляхом є могила 22 стрільців, що згинули в тім бою*).

Четар У. Г. А. **Шимків Григорій** ур. 1896 р. у Вербіжи коло Белза (пов. Сокаль). Гімназію розпочав у Белзі, а покінчив (від 3 кл.) в Сокалі. В 1915 р. пішов до австрійської армії, де дослужився степеня хорунжого.

Після листопадового перевороту в 1918 р. вертає зі своєї частини з Придніпрянщини домів. В Камінці Струміловій призначено його — вже як четаря-команданта сотні, що з нею відійшов на фронт під Львів, до групи от. Долуда. Дня 3. травня 1919 р., в селі Миклашеві (під Львовом) гине прошитий ворожою кулею, де його похоронено.

Тоді згинув теж хор. Олекса Мацькевич (ур. 30. III. 1901. в Будинині, коло Белза). Він походив зі селянської родини з Будинина. По другім курсі учительського семинара, у 1914 році вступив до

*) Гляди: „Літопис Червоної Калини" ч. 2. з 1932 року, стаття: С. Г. „Сліди слави недавнього минулого в Белзі".

Могили 78 старшин, підстаршин і стрільців У. Г. А., що полягли в боях за Белз, в лютні 1919 р. — похоронених на міськім цвинтарі в Белзі. — Могили оправлено в липні 1935 р., а їх посвячення відбулося 20. X. 1935. при співучасти 9 священиків та кілька-тисячної маси громадян Белзчини. — В першім гробі зправа похоронений хор. Мацькевич О.

Українських Січових Стрільців. При У. С. С. служив до 1916 р., доки не захорів і не вернув домів. Тут завдяки заходам сокальського старости-українця Ґужковського дістався на службу до залізниці. Та прийшов розвал Росії, а на її звалищах почала творитися Українська Держава.

1918 р. — коли почалася організація Української Армії, він покидає службу при залізниці і вступає в ряди рідного війська. Листопадовий переворот в Галичині — застав його на Придніпрянській Україні. При кінці січня 1919. О. Мацькевич, як хорунжий — здається Січових Стрільців — приїхав до Будинина на відпустку. Але бої у вужчій його батьківщині велять йому стати в ряди У. Г. А.

Хор. О. Мацькевич згинув в першім бою, що в нім брав участь, як член У. Г. А. дня 8. лютня 1919. прошитий ворожою кулею між хатами Заболоття, передмістя Белза.

Поховано його на міськім цвинтарі в Белзі з 77 невідомими старшинами, підстаршинами і стрільцями У. Г. А., що згинули в боях за Белз в лютні 1919 р.

Четар У. Г. А. **Кантор Теодор,** ур. 29. IX. 1896 р. в Себечеві пов. Сокаль (Белзчина), поляг в червні 1919 р. в т. зв. чортківській офензиві, в селі Почапах коло Золочева.

Літом 1935 року заходом і коштом Філії Товариства Охорони Воєнних Могил в Белзі їх гроби оправлено на зразок стрілецьких гробів на янівськім цвинтарі у Львові.

Ще про юнацьку школу

Написав: *Микола Андрусяк.*

В поправках полк. В. Євтимовича[1]) до нарису сотника Миколи Мироновича про юнацьку школу Армії УНР[2]) читаємо між іншим таке:

В липні, по переході Школи з Винниці до Камянця, полковника Пучківського ...„захорували" — для тодішнього уряду він був занадто... військовий і замало „демократичний". На його місце призначений був отаман Микола Шаповал". Наведені відомости полковника Євтимовича про зміну начальників юнацької школи та його міркування про причини усунення полковника Пучківського спонукують мене написати до цих його рядків мале спростування.

Я опинився в юнацькій школі Армії УНР після ліквідації УГА і був юнаком від останніх днів травня до кінця листопада 1920 р.[3]). До юнацької школи прибув я у Винницю, куди її перенесено з Камянця; але вона й надалі звалась „Камянецькою Пішою Юнацькою Школою". Ця назва залишилася на печатках команди школи навіть тоді, коли сформовано кінну й гарматню сотні, отже юнацька школа перестала бути тільки пішою.

Полковник (опісля ґенерал) Микола Шаповал перебрав від полковника Пучківського провід над школою не після переходу школи з Винниці знов до Камянця, але з кінцем побуту школи в Яслі. Попри те можуть наведені рядки із статті полк. Евтимовича вмовити в читача, що полк. Пучківський був „занадто військовий", а ген. Шаповал „демократичний".

Не думаю відмовляти ніяких прикмет полк. Пучківському, але кожний юнак може тільки згадувати його як добрягу; скільки разів відбирав він рапорт від старшини, що переводив військові вправи з відділом юнаків, усе запитував: „Чи вже відпочивали?" Після одержання заперечуючої відповіді говорив старшині: „Дайте юнакам відпочити". Юнаки привикли до того і як тільки наближався до вправляючого відділу полк. Пучківський, кожний юнак міг сподіватися перерви у вправах і в цьому пророцтві не заводився.

Генерал Шаповал та його помічник полковник Трутенко далеко більше були „військовими" з вигляду й духа. Попри військовий вишкіл старався ген. Шаповал піднести у юнаків їхній рівень національно-політичного світогляду. В часі побуту юнацької школи в Станиславові виголосив він кілька викладів на тему українського державного будівництва. В них підчеркнув він між іншим неможливість збудування української держави без співучасти галичан, які є нацією — говорив він — скристалізованою в західньо-европейському значінні та мають кадри національно-свідомої інтеліґенції. Тому — на його думку — хибною є політика того українського уряду, що зрікається навіть хвилево Галичини. „Ми можемо — говорив ген. Шаповал — зректися на якийсь час Волині, Чернигівщини і це нам не перешкодить у будуванні української держави, але без Галичини ми української

---

[1]) До історії камянецької спільної юнацької школи, ЛЧК, Р. VIII, 1936, ч. 4, с. 4—6.

[2]) Спільна військова юнацька школа, ЛЧК, Р. VIII, 1936, ч. 2, с. 3—5.

[3]) Пор. „В Юнацькій школі", ЛЧК. Р. III. 1931, ч. 10. с. 18—20 та „Останній відступ", ЛЧК, Р. II, 1930, ч. 12 с. 7—8.

держави не збудуємо". Так говорив ген. Шаповал у часі, коли деякі придніпрянські діячі не ставились прихильно до галичан з приводу трагічного розриву між У. Г. А. і придніпрянською армією в листопаді 1919 р. Тим виказав ген. Шаповал кращий політичний орієнтаційний змисл від тих наших політиків, що не доцінювали важливої ролі Галичини в українському державному будівництві.

Сміло можна твердити, що ген. Шаповал, відомий також як український громадський діяч (правда, в громадському житті стояв він в тіні свого брата Микити), більше надавався на команданта юнацької школи, ніж полковник Пучківський. Ще перед російською революцією 1917 р. Микола Шаповал працював над національним освідомленням своїх земляків — полонених російської армії в таборі Раштат у Німеччині, а в 1918 р. був командантом 1-го полку „Синьожупанників".

В Іваничах

Написав б. булавний У. Г. А. *Семен Гоманюк.*

I.

Було то в зимі 1919. року. На фронті стояли проти себе, два противники. Всіх, хто був здібний, покликали під зброю. Молодші були на фронті, а старші повнили службу міліції по селах і містах. Не минула черга і наймолодших. Сокальська V. бригада оголошує у своїм повіті, в половині лютого побір новобранців, 18 і 19-цять літніх хлопців, тільки української народности. Всіх здібних до військової служби зараз задержано і створено одну сотню.

Сотенним командантом був четар Хмара. Четовими інструкторами були колишні підстаршини австр. армії. Сотня зпочатку стояла в учительській семінарії, при вул. Тартаківській, а опісля у виділовій школі. Сотня найбільше вправляла за містом на оболоню. Настрій стрільців був бадьорий. Ішли на вправи та із вправ, завжди із співом.

В місяці березні, на приказ бригад. команди сотня відходить на залізничий двірець у Сокалі, там вагонується і відїздить до Радехова. Розміщується в місті в одній школі. В Радехові сотню поділили на три частини і надали назву куріня. Курінним команд. був поручник Яворський. Сотенними командантами були бунчужні Чорний, Мудрий і Марцишин. Як каже пословиця: наука не йде в ліс. Курінь хоч по недовгім вишколі, так вправно робив вправи крісами, якби не новобранці, а справжні старі вояки.

Курінна команда стояла в дворі за містом. Переходили дні за днями, на дворі теплішало, зближалась весна. Курінь зі школи вибирається до бараків, котрі були за містом. Стрільці ходили на вправи і дальше від міста, та робили службу в місті. Минула зима, настала вже весна. Прийшли Великодні Свята. Перший день Свят стрільці святкували в Радехові. Українці міста Радехова не забули за своїх молодих вояків, придбали дещо і для них. При роздаванню обіду сотням, роздавали і паску, яку зложило місто. В стрільців вдоволення і веселість на лицях. Всі вони як наймолодші вояки Української Галицької Армії, святкували перший Великдень.

Олекса Шевчук уродився в 1882 р. в Ульвівку, пов. Сокаль. Гімназію кінчив у Львові і тут записався на правничий факультет. Після активних виступів українського студентства на львівському університеті у звязку з домаганням Українського Університету — студіював медицину в Празі, Відні і Берліні.

Підчас світової війни служив в австрійській армії.

Після листопадового перевороту, коли в половині листопада 1918 р. почав організуватися в Белзі „Запасний кіш, О. Шевчук обняв обовязки лікаря в шпиталі, зорганізованім при Коші. Підчас перегляду мужчин в Белзі обовязаних до військової служби— входив у склад комісії, де входив ще представник Українського Комісаріяту в Белзі і один зі старшин Коша.

Перегляд відбувався в домі польського „Сокола" в грудні 1918 р. або в січні 1919 р.

Що з ним опісля сталося, нині ніхто не може сказати.

Другий день Свят приказ: курінь покидає місто Радехів і пішки відходить до Сокаля. Подорозі ночує в селі Корчині, а відтак рано відходить дальше через Кристинопіль до Сокаля. Розмістився там в учительській семінарії. Спочив кілька днів. Одного дня на приказ команданта бригади, цілий курінь стає перед будинком гімназії, де містилась команда бригади. Тут приходить ще раз поділ. Курінь вже вишколений. Стрілець здібний до фронту. Одних брали до вишколу скорострілів, других приділювали до сотень на фронт. А з тих, що залишилися, зроблено одну сотню. Стан сотні числив 160. баґнетів. Сотня дістала назву 13-та. Сотенним командантом приділено поручника Манька. Четовими командантами були бунчужний Мудрий, стар. десятник Криштоф, Ґавалко і Романюк. Роєвими командантами були вже з поміж новобранців стар. стр. як: Карпюк, Саламанчук, Сенчина і інші. Сотня була якби резервова.

Недовго прийшлося ждати на приказ, бо зараз за кілька днів відходимо на залізничий двірець в Сокалі і відїздимо потягом під Львів. Переїздили через Сапіжанку і дальше. На одній стації висідаємо. Їхати дальше годі. Йдемо пішки. Приходимо до села Підліски Малі. Розмістились по хатах. Тут фронт. Змінюємо застави. На дворі день і ніч безустанний дощ, болото. Перед нами, на недалеку віддаль противник. Рідка крісова перестрілка вартових, часом відізветься ворожий або наш скоростріл. Деколи гармати.

По недовгім побуті під Львовом, нас змінили У. С. С. Сотня відходить до залізничої стації і відїздить до Кристинополя. По кількаденнім побуті в Кристинополі, відходимо пішки до Сокаля. Розміщуємося на Забужу. Недовго прийшлось ждати на приказ, відходимо на залізн. двірець в Сокалі, ваґонуємось і відїздимо до Іванич.

II.

При залізничій лінії Сокаль — Володимир Волин. недалеко давного австрійсько-російського кордону в віддалі 14. км. по залізничій лінії, від ріки Буга по волинськім боці розложилось село Іваничі. (Нині село виглядає інакше як тоді, добудувалося, а особливо в полудневій частині, біля стації). Село розділене на дві частині, полудневу і північну а ділить його широка левада. Була вже весна. В повнім розквіті сади, а здовж них понад леваду тяглись старі воєнні окопи. Ми змінивши 3-тю сотню, розійшлись по її кватирах. Сотня 3-та відїхала потягом до Сокаля. Переходили дні за днями. Змінювались застави, котрі стояли день і ніч, по краях полудневої частини села. Кождого дня ходили стрільці на стежу на сусідні села. Інші в вільний час поправляли окопи, щоби вразі потреби було де скритись від куль противника.

В першій половині травня, на цілім фронті противник, скріплений свіжими силами армії Галера, почав офензиву. Почались завзяті бої на цілім фронті. Боролись завзято наші українські частини. Нелегко прийшлось противникові відкинути їх взад. Забагрилась людською кровю, зелена молода весняна трава. Та неодна виросла свіжа могила, а на ній білий березовий хрест з написом: „Тут спочили за Волю України". По впертих боях, наші частини змушені були відступити. Противник пішов вперед.

Одного травневого ранку коло години 4-ої, наші застави в Іваничах запримітили кількох їздців. Була це стежа Галерців. Наші запримітивши їх, дали негайно знати команді сотні. Сотенний дає приказ, щоби ціла сотня негайно заняла свої становища в окопах. В сотні алярм. За кілька хвилин всі чети на своїх місцях. При сотні було 4. скоростріли. Командантом при скорострілах був бунчужний Водонос. Все готове до бою.

II. Запасна сотня в Дрогобичі.

Година 6-та рано, вже видно піхоту противника. Підходили до Іванич з західньої сторони. Йшли кольонами, їх багато. Зближались чимраз ближче. На віддаль яких 1.500 кроків. На приказ команданта заторохкотіли наші скоростріли. Заметушились і в тій хвилині зачали розсипатися в розстрільну. За недовгий час показались піші стежі з північ. частини села Іванич. Недалека віддаль від наших окопів, тільки через леваду до 500 кроків. Нам було видно, що їх поміж будинками багато. Приказ: ціла сотня почати огонь. Заторохкотіли скоростріли і кріси, з обох сторін. Наші стрільці хоча новобранці, а не дуже були

тим першим більшим боєм перестрашені, декотрі ще й жартували.

Сотенний телефон містився в будинку стації. При телефоні був ст. десят. Братківський. Телефонічно повідомлено команду бригади в Сокалі про нашу ситуацію. Підмоги нам не обіцяли, видно, що не було. Всі сотні були в бою. Година минає за годиною, бій в повнім розгарі. Противник бє з гармат гранатами. Але на наше щастя, падали вони поза наші окопи і там рвали землю. Бій завзятий з обох сторін. До команданта сотні, з лівого нашого крила від бунчужного Мудрого поміж хатами прибіг стрілець з вісткою, що ліве крило загрожене. Противник намагається його окружити своїм правим крилом. Піхота посувається чимраз до права. Сотенний дає приказ, щоби ліве крило сотні в порядку відступало взад враз зі скорострілами, котрі там є і щоби заняти відповідне становище до оборони. Праве крило мало обстрілювати сильним огнем противника, щоби уможливити відворот лівого крила.

Приказ виконаний. Коло години 11-тої перед полуднем, противник пішов до наступу. Сотня відстрілювалась до останку, а щоби не бути окруженими і не попасти в полон, по завзятім бою покидає село Іваничі і відступає на схід. Ми були окружені з трьох сторін піхотою Галерців, багато чисельнішою від нас. Відступ наш був дуже а дуже трудний, але пляновий і без паніки. Не були це вже стрільці новобранці. У цім бою, були це вже справжні старі вояки.

Перед нами в сторону, куди ми мусіли відступати, простягся залізничий насип, його треба було перейти впоперек. Дальше здовж насипу по другій стороні тяглась трясовична сіножать з водою, широка до 500 кроків. Дальше було поле і ляхівський ліс. Противник наступає майже на пяти. Обстрілює нас скорострільним і крісовим вогнем. Переходимо залізничий насип і кидаємося в багно.

Не був це відступ збитої маси стрільців, а була довга розстрільна здовж того трясавичного багна. Піхота противника добігає з криком до залізничого насипу. Дальше в багно не йде, тільки розложившись здовж насипу нас сильно обстрілює. Кулі падали поміж нас, як грубий дощ по воді. Нашим скорострілам з лівого крила вдалося скорше перейти багно. Вийшовши на поле, вони почали обстрілювати противника.

Сотня перемучена такою переправою, серед граду куль противника, з великим зусиллям, але щасливо переходить трясавичне багно.

Вже поле, під ногами твердий ґрунт. Вже лекше віддихають стрілецькі молоді груди. Їх відсвіжує легкий подув весняного вітру з близького ліса. Були в нас втрати, були убиті, були ранені, але більшість легко ранені, найбільше було ранених у багні.

Серед таких обставин, серед яких знаходилась сотня, були це страти незначні. Ми уратовані.

Писано в Ульвівку 10. квітня 1936 р.

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів*, генштабу, генеральний хорунжий.

(Продовження).

II.

У дорозі.

За два дні маленька ґрупка з трьох мужів у сірих солдатських шинелях й папахах, озброєних карабінами, а один й шаблею в сріблі та одна маленька жінка, теж у шинелі поверх жіночого одягу й з пістолею за поясом, всі з тлумками за плечима, підходили до Київського двірця.

На груди у того, що з шаблею у сріблі, гаманець з 300 тис. карбованців ріжними банкнотами, а в папці на мапу наказ зі всіма підписами та печатками про призначення для формування спільно-юнацької школи, — начальником школи: — полковника ґенштабу, господарем полковника — військового інтенданта, й значковим сотника.

Перший потяг, що йде на захід, випадково йде по шляху Козятин—Бердичів, звідки можна і на Волинь і на Поділля.

Гуртком сідаємо у переділі, між розброєними німцями, вояками колишньої могутньої армії і якимись людьми у сірих шинелях, австрійських одностроях та цивільних одягах, що їдуть теж на захід, — чого?

Торохкотить потяг з дуже втомленим паротягом і повільно втікають взад хати підкиївських сіл, за які нещодавно був бій. За ними широкі лани, присипані снігом з чорніючими перелісками.

Переганяє потяг якусь кольону, що довгою богатокільометровою гадюкою тягнеться старим житомирським шляхом на захід. У далекогляд бачу островерхі шапки, над якими сторчать рушниці, між пішаками йдуть гармати, видко ґрупи верхівців. — Німці. Ці, якісь відважні частини, хочуть дійти до дому зі зброєю. — Чи дійдуть? Шлях лежить для них через розбурхане море українського повстання, а далі ще Польща, де Біг-зна що робиться. Мабуть дійдуть, — Гордієнківці дійшли ж.

За деякий час бачимо коло залізниці відділ зо 50 верхівців у ріжноманітних шапках з червоними денцями, це наші, — вчорашні повстанці, а нині знову українська правильна армія, яка тількищо твориться.

Козятин. Роздоріжжа, на якому мусимо вирішити, як Ілля Муромець, куди їхати, але немає ані напису на придорожньому камені, ані ніяких відомостей, що діється у Виннщі чи Житомирі.

Куди ж їхати? Обираю Житомир, бо це порівню-

Старшинський однострій Спільної Юнацької Школи.

ючи стратегічний затишок, до якого пізніше дійде якась евентуальна військова хуртовина, тож буде більше часу для вивчення тих майбутніх юнаків й підготовки з них майбутніх старшин для тої майбутньої армії, що, вірилося, створиться.

Бердичів. Виступаємо з потягу, що йде на Рівне й питаємо про те, що робиться в Житомирі.

Військовий комендант стації каже, що перед вечером виїхали до Житомира, де є „большевицьке повстання", два ешалони відділу „Отамана Палієнка" і з того часу немає ніякого звязку з Житомиром.

Я показав свій наказ про формування й, після переговорів, дістав дозвіл зі всім моїм „кадром" їхати на тому паротязі з двома плятформами та кулеметом, що їде на розвідку до Житомира.

Розхитаний, старої системи паротяг, плятформи, обкидані мішками з піском, кулемет й зо 30 озброєних, між якими й мій кадр.

Проїздимо знайомі місця, де рік тому боровся безнадійно на життя й смерть Запоріжський загін, нині вже Запоріжський корпус, а в ньому й Гордієнківці, тоді жменька, нині вже полк з традицією; Кодня, Скоморохи, й у вечірніх сутінках, звільнюючи хід, приготовивши зброю й виставивши над паротягом жовто-блакитний прапорець підїздимо до Житомира.

Ніхто по нас не стріляє, на стації рух, ходять хлопці зі шликами — свої.

Виступаємо й машируємо до міста, яке далеко від двірця. Що 10 хвилин спиняє нас якась патруля „Палієнківців", що вертають з міста й лише суто гайдамацький вигляд команданта „кадру", його поведінка, озброєння й „отаманська постава" роблять те, що все ж, хоч і в цілковитій темряві доходимо до готелю у центрі міста, де орудує „особливий командант" хорунжий Возьний (нині вже мертвий). У місті мов вимерло, лише деінде впаде стріл.

Дістаємо помешкання, дві кімнати в готелю напроти й відкритий лист від команданта на реквізицію помешкань для школи, на право давати оголошення в часописах й плякатах й діставати необхідне майно зі складів у районі „Житомирської командантури".

Так на місці. — Завтра починаємо.

III.

Пошукування помешкання та перший юнак.

Дві кімнати у далекому закутку готелю ділимо на: „господарську частину", це полк. Фрост з дружиною, й „канцелярію", це я й сотник Трутенко. Вивішуємо на дверях кімнат намальовані на клаптиках паперу таблиці, і ще одну при вході до готелю з вказівками як відшукати „Штаб Житомирської спільної юнацької школи". Цю назву спільно-юнацька, приняла комісія „По утворенню постійних военних шкіл та академій України" для такого типу шкіл, де перші кляси піші, а у вищих додають спеціяльні кляси — кінну, кулеметну й евентуально гарматню.

Закінчивши це, з бідою відшукуємо випадково паливо. Давно не палені грубки курять і ми цілу ніч дрижимо під тонкими ковдрами й нашими шинелями.

Скоро світ „господарська частина" напуває всіх чаєм (цукор та хліб у кожного свій) й цілий кадр йде до державного банку, скласти на конто школи гроші. У „штабі" лишається „начальниця канцелярії" п. Фростова.

У відділі Держбанку відразу непорозуміння: — Школа не зареєстрована, не має ані печатки, ані нічого, так що доводиться скласти гроші як приватні начальника школи, доки не прийде роспорядження центральних установ. Біда, але що робити, — формальність з грошима є річчю неминучою, навіть у вирі революції.

Закінчивши це, розходимося: господарська частина йде розшукувати й оглядати склади та інтенданські установи, а начальник школи з адютантом, закинувши рушниці на плече, йде шукати й оглядати помешкання.

По місті все ще постріхлюють після тієї бучі, що її вчинили формування гетьманського команданта Арно й повставші в межичасі большевицькі ґрупи,

Гімнастичні вправи юнаків у Станиславові.

з якими билися відділи отамана Палієнка. На тому найгірше вийшло спокійне населення, головно жидівське, яке пограбовано.

Перше можливе помешкання, це касарні на „Врангелівці", далеко за містом, до яких треба йти з 4 кільометри довгою Вільською вулицею, а потім битим шляхом, повз який розкидані групи будинків, садки, а на кінці кладовища.

Не пройшли й двох кільометрів, як з групи будинків вліво від шляху почулися крики й стріли; вибігли жінки, якісь люди, з того натовпу стрільнули й кулі свиснули попри нас. Рішуче переходимо в „протинаступ" й якась банда в 4—5 люда втікає переслідувана нами й осміленими мешканцями, яких ці невідомі бандити тероризували, вимагаючи грошей.

Далі, вже без пригод, дійшли ми до касарні, але лише на те, щоби переконатися, що йшли даремно, бо в частині касарень розміщено козаків частин 1-го Волинського корпусу, який формувався, а решта була така зруйнована, що годі було й думати про те, щоб все те швидко направити. Єдина користь з походу: довідалися, де штаб 1-го корпусу, що на чолі його ген. Дядуша, що перейшов до Директорії, що в корпусі дуже мало люду й порядку й що формування не посувається.

Вертаємося до свого готелю без пригод, зустрівши по дорозі стежу „командантської сотні", сформованої з повстанців, що вилеґітимувала нас, бо ми були озброєні, а розїзд мав ліквідувати банди й збірати відсталих з відділу от. Палієнка, що мав незабаром відїхати на Коростень, де теж скидалося на большевицьке повстання.

У готелі застаємо вже нашу „господарську частину". Повідомлює нас, що вже знайшов декілька складів з одягом й іншим майном, що вже зареквірував пишучу машинку, яка належала до штабу Арно й була в приватних руках, та що годі сподіватися знайти помешкання у вязниці, де стояли колись чеські леґіонери, бо там богато арештованих й тифозні хорі.

„Завідуюча канцелярією" зголошує, що у неї був „перший юнак", який має в обід знову зявитися. І дійсно приходить незабаром моряк років 28, кремезний дядько, що каже, що був у Чорноморській фльоті командором (начальником одної важкої гармати), потім у Чорноморському курені при Центральній Раді, потім у повстанцях. Сам родом з Левкова, зпід самого Житомира, прийшов, щоб вступити до реґулярної революційної Української Армії й прочитавши нашу таблицю, зявляється.

Вигляд солідний та українське минуле добре. Командор мусить бути не лише письменний, але й знати математику, є то підстаршина, тому прошу принести документи, якщо має та зясовую умови прийняття, а на запит, чи можуть вступати сільські хлопці, відповідаю потакуючо, вказуючи, що мінімальна освіта 4-х клясова.

Знову йдемо всі в трьох, цілим кадром, до штабу 1-го корпусу, — знову на інший кінець міста й там довідуємося про невідрадну справу з помешканнями, бо всі державні будинки дуже знищені, а то Гетьманцями й їх російськими формуваннями в останні дні їх влади й німцями під час боїв з військами Директорії.

Ну що-ж шукатимем не касарень, а інших приміщень.

Роспитали у людей й довідалися, що є в місті дві нечинні установи: Духовне училище й Духовна семінарія, в обидвох були інтернати й кляси. Так завтра на них.

Духовне училище у середині міста предбачливо заняло себе якимсь архівом, на винесення якого нема ні часу ні засобів, бо там тони всіляких книг та паперів колишнього південно західнього фронту й ще когось, а за вільні помешкання, яких школі все одно за мало, просять молять всіма мовами, переважно ж українською, весь професорський склад й командантура заступається, бо „хороші люди й своїх чимало"!

Семінарія. — „Отець сматрітель", аж руками сплеснув:

— Что Ви міластіві, Бог с Вамі; деті (добрі „деті" з вусами) сЄдуться учітся, а Ви ім помещеніє отбіраете? Нікак нелзя, Бог прежде всего, а єто Дууховная семінарія.

— Почекайте Пан отче, а за царські часи тут юнкери стояли?

— Стоялі, а єто другоє дело, тогда вайна била.

— Й тепер війна Пан-отче.

— Не война а безпорядок, разделеніє. Падумайте, от Сібірі халоднай до Криму гарячаго, Русь святая й так поделіться!

— Ну це від Бога Пан Отче, а Вам до того зась; показуйте помешкання.

— Нє магу без професорскаво савещанія.

— Сами подивимось — гірше буде, бо тут уж не „Русь святая" а Україна, а ось Вам дозвіл з печатками, щоби показали.

Печаток налякалися й „кадр" оглядає помешкання. Дуже підходить. Інтернати вже з готовими ліжками, кляси, їдальні, щоправда все дуже бруднувато, але з цім ми раду дамо, — у в одному крилі відокремлено шпиталь для ранених, ще зі світової війни, — це нам не шкодить, а ще допомога, бо на чолі жінка лікар, українка й охоче згоджується допомагати школі як лікар, що більше обіцяє познайомити нас з українцями професорського складу місцевих шкіл, що можуть стати в пригоді.

Поки балакаємо у шпиталі, збігав Фрост до „отця економа" й вернувсь у захопленню, каже: „той з нами, помагатиме, каже, що деякий відсоток професорського складу буде за нами, а решта налякана.

— Так Пан-Отче, підходить нам, завтра дістанете ордер на віддачу нам помешкання під школу.

— Нє магу прінять без согласія савещанія.

— Це Ваша справа, завтра в 10 год. рано я буду тут. Прошу скликати „совещаніє", повідоміть пана Ректора, інакше займу помешкання без „совещанія". Реквізиція помешкання платна: з Военного відомства до Духовного переведуть гроші. Так до побачення.

Нарешті на третій день по приїзді будемо мати забезпечене помешкання й можемо розпочати справу.

Йду на телеграф, щоби дістати затвердження про свої заходи, щоби повідомити, що я існую та працюю, але прямий дріт з Києвом, що був за час війни, ще не встановлено, „Юз“ не працює, тому шлю лишень телеграму, не знаючи, чи дійде.

IV.

Влаштування школи й зібрання кадрів.

Коло 9. ранком прибув до нас наш „перший юнак“ й привіз із собою ще 4-х сільських хлопців з Левкова, років по 19—20, всі з 4-клясовою освітою.

Швиденько переодягли їх у військовий однострій й вже з цим поповненням прийшли до семінарії.

Професорський склад був у зборі й ректор спробував було протестувати, хоч дуже нерішуче, взагалі настрій збору був якийсь неясний, відчувалося, що одні одних бояться, що, по стільки вже змінах влади, не вірять вже у тривкість цієї останньої. Довелося зазначити зібранню, що ми їх ставимо власне перед доконаний факт і що вони за це ніяк відповідати не можуть й не будуть; довелося просто підсказати резолюцію про те, що „професорська рада примушена взяти до відома категоричну заяву Начальника Юнацької школи й наказ особливого команданта про реквізицію помешкання Семінарії для потреб школи на час до підшукання іншого помешкання“. За цею резолюцією голосували усі, навіть „атец смотрітель“. Що правда голосувалося у присутности всього „кадра“, тоб-то під моральною пресією.

У полудне на третій день по формуванню вже осіли „у себе“: наш господар на помешканню „отця економа“, начальник школи у „кабінеті ректора“, що був поруч із „професорською“ або „залою совєщаній“, адютант у „отця смотрітеля“, а пятеро юнаків у величезних помешканнях інтернатів, взявши їх під свій догляд й охорону.

Того же дня подали ми до місцевого часопису таке оголошення:

Формується з наказу Уряду Високої Директорії

„Юнацька Школа в Житомирі

для підготовки старшин для регулярної української армії.

Закликаються до служби у виховательський кадровий склад старшини, що не мають іншого приділення; о б о в я з к о в і: военні кваліфікації, українське громадянство, бойовий стаж.

Закликаються у професорський склад, на державну службу, для викладів по ріжних галузях военних й загальних знань особи військові та цивільні з належними кваліфікаціями.

Повідомлюється, що ті купці, що бажали би взяти на себе поставки для школи, мають зголоситися до Господаря школи Военного Інтенданта Полковника Фроста. Штаб Школи — Духовна семінарія, урядує від — до.

Начальник Школи Генерального штабу

Полковник

адютант Сотник“.

Не буду тут виписувати заміток про те, як приходили всі ті, яких принято до кадрового складу школи, але подам лише тих типових, щоби зясувати, з чого довелося зліплювати той організм, що потім пережив усе, й Любарську катастрофу й частинну інтернацію й ще в останній інтернації армії в таборі Каліш зумів продовжувати працю; цей організм, і в руках ріжних „отаманів й отаманчиків“ залишився організмом, і в неймовірно тяжких умовинах походів та боїв зумів виховати перший випуск старшин; він єдиний зроблений був на своїй власній території, і доказав, що можливо підготовити відповідних старшин з українських сільських мас, таких старшин, що були на 100% свої, українські.

Першим на другий день після виходу оголошення був у Школі поручник Якимчук, молодий ще старшина російської армії з старшин військового часу, що був чинний по українізації військових частин на фронті, добровольцем за Центральної Ради, за Гетьмана поза службою, учасник повстання, рекомендації з боку українських відомих у Житомирі чинників, до яких я звертався з запитанням про кожного старшину, що зголосився, мав найкращі. Явивсь на працю, не ставлячи ніяких запитів, крім одним з тих, на яких спиралась команда Школи чаючими, працював відразу „повною парою“ й був одним з тих, на яких спиралась команди Школи в своїх українських потягненнях. Можна тут з приємністю ствердити, що таких старшин, що зявилися протягом першого тижня формування, було у Школі декілька, були то все молодші старшини, але своїми українськими переконаннями, мовою та поведінкою вони полекшували створення справді української школи й вели за собою інших, старших кваліфікованих старшин.

Повільно, протягом 10—12 днів по виході оголошення про формування зявлялися інші старшини, очевидячки після певного поінформування про те, що собою школа буде уявляти, від тих інших, що вже у склад школи вступили. Між ними були такі типові люди: Сотник Кудинов (вже помер) зявивсь у військовому одязі, без відзнак, але відразу видко було муштрову людину; на запити відповідав по російськи, заявляючи, що по українськи не вміє й не знає, зате навчиться, коли буде треба. Народився на Україні, син „офіцера“, внук „офіцера“, кваліфікації — кулеметчик, що закінчив Ораніенбавмську школу й має бойовий кулеметний стаж. Відразу питає: „як з українською кулеметною термінольогією?“ що маю відповісти? відповідаю: „будемо з Вами творити“.

За Центральної Ради „держався ще на фронті“, за Гетьмана не служив, бо не хотів мати нічого спільного з німцями, тепер приголосився до школи, бо бачить, що на чолі школи висококваліфіковані військовики, сподівається, що буде тут порядок й „нормальная служба“, яку він любить, а ненавидить безпорядку й всіх його носящих, большевиків, „такіх командірoв“, які були за Гетьмана, що „самі нє знают, что хатят“. Рекомендації місцевих громадян — „Біг зна що за один, родина порядна, батько генерал у димісії, проти українців не виступав, ані взагалі ніде“. (Далі буде).

Наступ на Винницю в квітні 1920 р.

Написав *Іван Байдак*, б. хор. С. С.

Любарська катастрофа заскочила мене в м. Староконстантинові, де стояв кіш С. С. В міській лічниці, де лежав я на пятнистий тиф, військових, крім мене одного, не було нікого. Дві неділі, ніхто до мене не навідувався, через це я й не знав, що діється на фронті. А на фронті в той час, діялося не добре. Ціла армія УНР здесяткована тифом, без доповнень, без жадних боєвих резерв, не могла видержати напору сильнішого ворога Денікіна з одної, а большевиків з другої сторони. Фронт в той час корчився в смертельних судорогах.

Одного дня ранком приходять до мене, до лічниці мої найближчі друзі (тоді мене пустила вже горячка), щоб зі мною попращатися. Від них довідуюся, що корпус СС з нинішним днем ліквідується, уряд і армія відходять до Польщі, фронт армії УНР з нинішним днем не істнує, а зате ґрупа під командуванням ґен. Омеляновича Павленка переходить, через ворожий фронт в партизанку — в запілля ворога. До Польщі відходять тільки здорові, жадних обозів, тим самим і хорих не забирають. Побажавши мені скорого видужання, та потішивши мене, що не остаюсь я сам, бо тисячі стрільців та сотки старшин залишаються теж хорі, товариші по зброї, попращалися і вийшли. Заперлися двері, вони зникли, тільки цокання обцасів і брязк зброї, що відбивався по широкому коридорі, долітав до моїх вух, а далі і то зникло.

Стало тихо, тяжко і боляче... Перед очима перебігає фільмою час від 1917. р. до нині... Скільки трудів, скільки зусиль та змагань, скільки жертв і крови... і всьому кінець... який страшний кінець. Щось здавило в горлі...

Пізно у вечорі збудила мене страшна канонада. Від сестер-жалібниць, що в той час увійшли, довідуюся, що денікінські броне-потяги обстрілюють стацію... ще трохи із міста затарахкотіли скоростріли, а потім знову тишина. Була тоді в місті, як я пізніше довідався, якась боєва частина Чорних Запорожців. Вони то віддали останні стріли до ворога і відступили.

Знаючи добре, якою пімстою палали денікінці до СС., попросив я сестру жалібницю, щоб у себе переховувала мій револьвер і документи та щоб не зрадила, що я СС. Хоч документи можна було знищити, але серце моє віщувало, що вони залишаться мені найдорожчою памяткою з визвольних змагань аж до нині.

На другий день рано, на коридорі лічниці збільшений рух-гармідер. Чую брязк зброї і острог... не грудно догадатися, хто це. За хвилю просто дверей моєї кімнати чую голос: „Военних Петлюровцєв у вас нет“? „Нема“ відповідає сестра-жалібниця, тільки один старшина, Галічанін... Отворилися двері і на порозі стало двох старшин-денікінців. „Здравствуй, калега“! Не відзиваюся. Підходять до ліжка. „Виздаравлюй, виздаравлюй калега, будем вмєстє большевіков біть“. „Наші союзнікі“, пояснив один з них сестрі... Поздоровили і вийшли.

Пройшло кілька днів, я вийшов з лічниці і зголосився у галицькій команді міста. З того дня началась моя служба у Галицькій Армії. Дня 4-го грудня 1919. року (по ст. ст.) дістаю приказ вибратися з міста і зголоситися в штабі другого Гал. Корпусу, який стояв тоді у Винниці. Збираюся і їду. На стації повно старшин УГА і СС., з таким самим дорученням. Заїздить поїзд, вибираємо підходячі „теплушки“ і їдемо. В дорозі розмова на тему злуки ГА з Денікіном. Ніхто не може здобутись на рішаючу відповідь. Ніхто нічого певного не знає.

Доїзджаємо до Жмеринки. У Жмеринці великий рух... Якесь напруження та зденервовання. Комендант нашого поїзду іде до команди двірця розвідатися дещо. Вертається і каже, що поїзд наш нині до Винниці не поїде. Дехто лишаєтьсу у вагонах, дехто іде до міста переночувати. За кілька день довідуємося, що на „союзнім“ фронті щось не до-

Штаб дрогобицьких старшин: 1) о. курат Манько, 2) сотник Думін, 3) пор. Бабюк, 4) чет. пор. Задурович Вол.,5) чет. Бобків, 6) чет. Михайло Левицький, 7) чет. Любомир Савойка, 8) лікар др. Михайло Терлецький.

бре. Большевики недалеко Жмеринки. Розбили добрармію і женуть її на південь... Кудиж тепер? До большевиків!.. Та як? Питаємося один другого. Так само, як до Денікіна, відповідає вже хтось зі сміхом. Але справа скоро вияснилася. Галицькі частини, які стояли тоді у Жмеринці, та мали відступати на Вапнярку, змінили фронт і вдарили на денікінців, які були і без цього крайно здеморалізовані. Вкоротці Жмеринка була очищена від денікінців.

Ждемо на большевиків, не приходять. Хтось розпустив вістку, що II. Гал. Корпус вже ввійшов в переговори з большевиками. Вістка була правдива. Зачинаємо і ми „червоніти". Першим кроком цього — формування дивізії червоних СС. Кожний з нас отримує виказку, щоб було чим виказатися перед большевиками. Радимося, як має виглядати нова печатка. Рішено, що печатка має бути з такими словами: „Дивізія Січових Стрільців". В середині в горі — тризуб а на долині зірка. А що і це ще було забагато, то замісць пятикутної зроблено осьмикутну. Трошки вашим, трошки нашим...

На другий день, чи третій день влітає в Жмеринку большевицька кіннота. Не помогло нічого! Роззброювали кого і що попало. Правда, що після того „вияснилося" і декому зброю звернули, але револьвери, наплечники, чоботи то і по „вияснені" не вернулися.

Звязок з Винницею наладжено. Їдемо в розпорядження Гал. Ревкому. У Винниці настрій поганий, нервозний, як серед старшин, так і серед стрільців. Ніхто не знає на котру стати. Один другому не довіряє. З окрема на СС. дивляться нето ворожо не то недовірчиво. Дістаю призначення при військовім референті у команді міста, як старшина для доручень. Пізніше цю посаду касують, а чет. Вол. Біловуса і мене призначують до команди двірця. Ми мешкали разом на одній кватирі і на переміну робили службу на залізничім двірці. Так минув місяць лютий, березень і почався квітень. Весна того року настала скоро. З початком квітня було досить тепло. Робилося тепло і на душі, бо з її приходом сподівалися всі чогось нового. Зза кордону доходять до нас вістки, що головний от. Петлюра іде зі своєю армією на Україну. По Україні розгоряються повстання. Між большевиками щораз більше помічується поденервування та непевність...

В день 28-го квітня 1920. р. моя черга до служби. День заповідається гарний, теплий. На двірці, як звичайно, нема жадного руху, лише один, старий паровик для маневрування. Праворуч большевицький бронепотяг без паровика, який ушкоджений в бою, відійшов кудись до направи. На двірці до сонця вигріваються красноармійці-виздоровці, що ждуть на поїзд. Заходжу до телеграфічного бюра. Телеграфісти та залізничники свої люди, свідомі українці, які доносили нам найновіщі політичні вістки. „Що нового нині" питаюся на вступі. Урядовець подивився кругом себе і сказав: „Нині переловлено шифровану телеграму зі Жмеринки до Козятина, в якій наказувано кінноті Котовського як найскорше прибути в район Жмеринки, бо галицькі частини опустили фронт та розоружують по дорозі большевиків". В тім зацокав апарат, я вибіг на двір, щоб перший поділитися тою радісною вісткою з ким небудь зі своїх. Та нажаль крім красноармійців на двірці не було нікого. Заходжу до свого бюра і беруся до роботи. Однак праця мене не береться, бо хто знає, що нині в Винниці може статися. Кличу телефоном Козятин і питаюся, чи відходить який поїзд в сторону Винниці. „Ні". Кличу Жмеринку. Те саме. В тій хвилині двері відчинилися і на порозі станув хор. У. Г. А. (Прізвище на жаль забув). Цей старшина прийшов від команди міста. Він в тайні повідомляє мене, що нині має бути і в Винниці повстання. Повстанці є вже в с. Тюшках, 8 верств від Винниці на південь, а о год. 4. по пол. має зачатися наступ на місто. Просить мене, щоби видати амуніцію до крісів, яка була в вагонах, навантажити на вози, які прийдуть з команди міста, і зробити це так, щоб не викликати зі сторони большевиків підозріння. Обіцюю виконати все якслід і працаюся. За хвилину надїхали вози, які заповнено амуніцією, а з верху, щоб змилити большевиків, прикриваємо революційною літературою, яка цілими купами лежала на двірці. Вози відїхали і щасливо, як пізніше довідався, прибули на місце. Ще дві години... Забираю печатки в кишеню, замикаю бюрко, одягаюся і виходжу на дворець з думкою, щоб більше не вертати. Підходить до мене машиніст від маневруючого паровика.

— Що нового?

— Нове таке кажу, що краще буде, щоб ви звідсіля забралися кудись разом зі своїм паровиком.

Цікаве, що він вже знав про назріваючі події.

— Кудиж мені забратися — питаю.

— От хочби на сімейний завод, коли не хочете тягати панцирника.

Машиніст скочив до паровика і відїхав на вказане мною місце. З двірця до цього заводу було три верстви.

Починаю нетерпеливитись, бо зближається година наступу на Винницю... Пару хвилин по 4-ій. Виходжу поза стаційний будинок, надслухую, та розглядаюся... Нараз тупий гарматний вибух... Над містом хмарка білого диму. Це тріскають шрапнелі. Стрілянина щораз сильніша. Зі сторони старого міста заграли скорострілли... Стрілянина змагається... Перестає і знов те саме. Нараз кроків з 500 за стаційним будинком розірвався шрапнель. Шукає двірця. Ще раз, тим разом над самим будинком а далі вже гранатами. На двірці страшна паніка. Ніхто з большевиків не знає, що це все значить, деякі ховаються під панцирник, другі домагаються від команданта паровика. Я біжу до міста.

Напроти мене тікають з міста автами червоні комісари, чекісти... всі у страшній паніці. Навантажені вози, грузові авта, все це летить комітъ головою, машинки до писання, звої паперових грошей і інше військове майно лежить погублене по вулиці, ніхто не забирає, бо все втікає на залізничий дворець. Чим ближче до міста, тим більше стрічаю втікачів, хто повозом, хто верхом, хто пішки. Стрічаю одного четаря УГА, який служив в Че-ка.

— Що таке в місті? питаю.

— Галичани роблять повстання — відповідає цей.

— Галичани, не селяни?

— Ні !Галичани! — і побіг далі. Всі тікають на стацію а я до міста. Доходжу до моста... дивлюся большевики по цім боці затягають скорострілн... Пропало! До своїх дібратися неможливо, бо попаду сам у руки. Повертаю на право і по київській вулиці хочу дістатися до порома на Бузі. Хто знає Винницю, то знає, що з порома вийшовши по камяних сходах до гори, попадаєш на вулицю Б. Хмельницького, на якій власне була поміщена галицька команда міста. По дорозі стрічаюсь з моєю знайомою учителькою, яка працювала в комісаріяті освіти. (Брата її, як старшину У. Н. Р. місяць тому розстріляла винницька Че-ка). Розпитує, що це все означає? Я пояснюю, що сам знаю і хочу йти. До порома вже яких двісті кроків. Нараз понад наші голови почали перелітати кулі. На її прохання я зайшов до її родичів. Може стріляннина устане.

Під вечір стрілянина зростає ще більше, а в ночі з залізничого двірця починає бити большевицька артилерія. Їй відповідає з міста наша. Ніччю, біля другої години стало тихо. В хаті ніхто не спить. Виходжу на двір і надслухую... Тишина... Чекаю ще трохи, щоб краще розвиднілось і біжу до порома. Всюди зловіща тишина... Добігаю до порома. Перевозчика нема. Вскакую в будку, находжу ключку, що нею перетягається по линві пором і за хвилю я на другій стороні... Сходами нагору і вже на вул. Б. Хмельницького. Розглядаюся... На вулиці ні живої душі... Зза фіранки одного вікна покажується перестрашена голова якогось жида і знов ховається. Серед вулиці вбитий верховий кінь. Нараз зза вугла камяниці вискакує той самий хорунжий УГА, який був вчора на стації по амуніцію. Хочу спинити, та він переляканий, зробив до мене якийсь знак рукою і зник.

От вже і гал. команда міста. Щож це? Стійки нема, двері відчинені. Входжу до середини. Все побите, поломане, поперевертане коміть головою. Виходжу та іду на свою кватиру, на вул. Пушкінську. Подорозі ні живої душі. Двері моєї кватири відчинила перелякана господиня зі словами:

— Бійтеся Бога, утікайте, бо чет. Біловуса большевики забрали і питали за вами.

В кімнаті моєї кватири повно нечистого біля, знищені однострої. Значить на місці перебиралися. Забрали все, що було. Дякую господині і скоро виходжу. Тепер вже ясно, що сталося. Повна невдача. Повстання зліквідоване. Вертаю тою самою дорогою. На дворі вже свитає. А всеж таки по дорозі нікого не стрічаю.

Коли я доходив до головної вулиці, щоб перейти на вул. Б. Хмельницького, почув якийсь хід. Від сторони моста, серединою вулиці іде двох красноармейців. Перейти через вулицю вже не можна і не має змислу. Повертаю нагло в ліво і що сили починаю бігти тоді, як почув слова: „Стой!" Почали бігти за мною а далі стріляти. Розуміється вбити чи ранити було трудно, бо по цій стороні була алея старих лип, що большевикам були на перепоні. Я перескочив на вул. Романівську і за кілька хвилин поромом переїздив через ріку Буг.

Біля полудня по тійже Київській вулиці большевицька кіннота провадила полонених галичан. Змасакровані, обкровавлені, обідрані, деякі лише в спіднім шматтю, без чобіт. На цей жалюгідний вид всі приявні в хаті, повклякали перед образом Матері Божої та почали молитися, щоб вирвала їх з рук червоного ката...

За якийсь час за містом, де були так звані „Глиниська", почули ми кілька коротких серій скоростріла, а за хвилину поодинокі револьверові стріли. Знак, що червоні кати добивали ранених стрільців УГА.

Вислана в місто розвідка донесла, що Че-ка шукає по кватирах старшин та стрільців, арештує також і багато з цивільного населення. Влада, хоч вернулася до міста, думає про евакуацію. Перед вечером вернулася з комісаріяту моя знайома і сказала, що большевики евакуують Винницю, а вона сама вже одержала наперед тримісячну платню. Че-ка працює повною парою. На її очах московські чекісти арештували молодого гімназиста-українця, який ішов зі своєю матірю. Ту родину я особисто знав, а згадую про те тому, що коли большевики втекли з міста перед польським наступом, то між трупами, що були притрушені землею і старим листям на бульварі біля будинку Че-ки, та сама мати своїми руками вигребала нагого трупа свого сина...

На другий день, 30-го квітня 1920. р. большевики утікали дорогою на Калинівку, стація 20 верств від Винниці на Козятин. Але Калинівка вже була занята поляками. Розказували пізніше, що всі большевики і їх установи, які утікали з Винниці, попали в руки повстанцям.

Хтож і чому зліквідував так нагло і кроваво повстання і наступ на Винницю в квітні 1920 р.?

Я вже згадував перед тим, що Жмеринка телеграфічно взивала Котовського, який стояв в той час зі своєю кіннотою в Козятині, щоб негайно прибув на загрожений фронт. Він виконуючи наказ, може і не мав маршрути через Винницю, але почувши хотяйби і здалека арматні стріли, не міг минути Винниці не провіривши ситуації. Сили, якими наступали галичани на Винницю, вистарчали побідити большевицьку залогу у місті, але для такої боєвої одиниці, що була перлиною большевицької армії на Україні, як кіннота Котовського, ті галицькі сили були абсолютно за малі, та не були як слід озброєні. Тому на мою думку те повстання і наступ на Винницю так скоро і кроваво зліквідовано.

У Дзєдзіцах

Подав: *Франц Коковський.*

Мало хто з нашого громадянства знає, що частина тих ранених у визвольній боротьбі, що дісталася до польського полону, лікувалася в лікарні в Дзєдзіцах, на Шлеську, що її командантом був генерал підпор. др. М. Мартинович.

Про побут у цій лікарні хочу написати хочби кілька рядків, спираючися на оповіданні відомого нашого мистця Льва Геца, що ранений у Львові дня 2. листопада 1918 при вул. Набєляка, попався у польський полон.

Ранені та недужі українські вояки у шпитал: в Дзєдзіцах. V. 1919 р.

Про це розказує Л. Гец таке:

„Ранений в обі ноги при вулиці Набєляка дня 2. листопада 1918 опинився я у лікарні на техніці. Коли мене там перенесли, військовий курат, о. Паславський, сказав мені підчас списування ранених, що записує мене як поручника (хоч в самій річи був я тільки вістуном У. С. С.), на те, щоб зо мною краще поводилися. Я пристав, а на його прохання панни Левинські з Потутор, що тоді мешкали у Львові та прийшли мене відвідати, перемінили мені зірки на старшинські. Цілий час мого лікування та мого полону лічили мене поляки старанно.

Таблиця, вмурована 1. XI. 1935 в новозбудованій салі читальні „Просвіти“ в Миколаєві н. Дн. на памятку полеглих Борців на полі слави. Усі борці походять з Миколаєва н. Дн. Фундатор пропамятної Таблиці Др. Дмитро Стасів, місцевий лікар.

У лікарні в Дзєдзіцах було тоді враз із Гецом 19 ранених та хворих, але вони були розкинені по цілій лікарні. Щоб зібрати усіх разом та охоронити їх від ріжних клопотів та насміхів, попросив Гец команданта лікарні, що до українців відносився ввічливо, щоб він приділив українцям окрему кімнату, на що командант радо погодився.

Від цього часу почалося інакше життя між полоненими нашими стрільцями, згуртованими в одній кімнаті. Вони повеселішали, почали навіть співати.

На память пережитих хвилин у Дзєдзіцах, у найдальше на захід посуненій закутині Польщі, зроблено спільну світлину, а одну відбитку вручив наймолодший стрілець враз із цілим збором ген. Мартиновичеві. Цей приняв світлину і втішився цею сердешною формою нашого признання для його людяної поведінки. Відповів цікавими словами: Ви естесьце врогі, а так пенкне одвдзєнчацєсє. Я тильо робєн для своїх, а они навет пальцем в буцє нє поківайон.“

Згадану світлину містимо. На ній є 1. ст. дес. Мирон **Війтик,** Рава Руська, 2. ст. стр. Микола **Мацьків,** Чортків, 3. Іван **Білинський,** Жидачів, 4. Михайло **Боднар,** Тернопіль, 5. Мартин **Василина,** Калуш, 6. Василь **Сеймовський,** Яворів, 7. Микола **Мельник,** Стрий, 8. Микола **Пелих,** Львів, 9. Микола **Демчук,** Радехів, 10. Іван **Чумало,** Городок, 11. Михайло **Жмурко,** Станиславів, 12. Андрій **Бобко,** Рава Руська, 13. Григорій **Крет,** Городок, 14. Дмитро **Сабан,** Зборів, 15. Іван **Петрів,** Бережани, 16. Тит **Матіяшек,** Львів, 17. Захарко **Песик,** Бориня, 18. Петро **Муха,** — Жовква — та **Лев Гец** (у середині світлини).

Знад Дніпра до Сени

Історичне оповідання про українську князівну Ганну Ярославну, королеву французів.

Написав: *Федір Дудко.*

Було то в пятницю, над вечір.

Червоне сонце, мов розпечене горно, сідало за Щекавицькою горою[1]) й обливало сумним багрянцем верхи вікових дубів на київських Печерських урвищах.

У вузькій печері коло маленького манастирського скита було темно й душно, і старий зігнутий чернорізець із Адамовим черепом на чорному каптурі сидів на камені під розлогим деревом, мочав гусяче перо в каламар і, прилігши до вузької дошки, писав на довгих звоях грецького папірусу:

„Бѣ же пятокъ, въсходящю солнцю, и приспѣ о то чинъ Святополкъ съ Печенѣги, и съступиша ся обои, и бысть сѣча зла, яка же не бывала въ Руси. За руки ємлюще, сѣчаху ся, и поудолиємь кровъ течаше, и съступиша ся трижды, и омеркоша бьюще ся“.

Старий схимник підняв голову, подумав, прислухався до побідного крику яструба, що роздирав десь на вершечку сусіднього дуба малого птаха, й поклав перо в каламар. Потім узяв друге перо, вмочив його в кубишку з розпущеним цинобером, поправив ним заголовну букву, відсунув цинобер і взявся знову за каламар із чорнилом.

„И бысть громъ великъ, и тутенъ, и дожчь великъ, и молніямъ блистанія. Єгда же облистаху молнія, блещаху ся оружія въ рукахъ ихъ“ — писав далі чорноризець.

Навколо стояла тиша. Під горою з туго напнутими вітрилами пропливав Дніпром великий варязький корабель.

А в цей час за Аскольдовою могилою[2]), ген-ген далі, за чорними пущами й дикими ярами, до великого Ярославлевого княжого двору, що на горі над Почайною[3]), прискакав на спіненому коні гонець від білгородського тисяцького.

Тисяцький бив чолом великому князеві й повідомляв: із Мичська[4]) донесли йому, що сьогодні туди приїздить и буде там ночувати давно очікувана місія великого короля франків Генрика з латинським архиєпископом на чолі. Завтра рано місія переїздить Білгород[5]), а десь перед полуднем прибуде до стольного города Києва. З місією, опріч архиєпископа, їдуть два маркізи, графівна, пять великих бояр франкської столиці Парижа й 60 тяжких королівських комонників, як охорона. Місія везе багате віно[6]) за світлу князівну Ганну Ярославну. З наказу тисяцького, людей з усієї околиці вислано в бік Мичська й у бік Києва для поправи великого київського шляху. Білгород готовий до прийняття високих гостей. Тисяцький чекає на княжі накази.

Великий боярин Василь Вишата, накручуючи на кінець пальця довгий нашийний золотий ланцюг тонкої корсунської роботи[7]), уважно вислухав донесення, закликав до себе старшого вирника[8]) й наказав йому негайно почастувати білгородського гонця добрим медом. Потім повернувся й попростував до великокняжих світлиць.

І раптом усе заметушилося на княжому дворі. Вирники й слуги закрутилися по терему, із княжих стаєнь почали спішно виводити осідланих коней, десь із верхніх хоромів старший боярин давав громовим голосом накази підручним. Підручні стрімголов злітали широкими сходами наділ і швидко розбігалися по численних світлицях, службах і коморах.

А за пару годин молодий княжич (Всеволод[9]) у штивних, золотом шитих візантійських шатах, з боярами й київськими іменитими людьми, сів у розкішний золочений повіз і в оточенні шестидесяти чоловіка великокняжої дружини відїхав до Білгороду. З княжичем вислано було для гостей парадні, німецької роботи великокняжі повози, запряжені найліпшими чорно-клобуцькими кіньми[10]).

Великий князь Ярослав сам вийшов на ганок відпроваджувати сина в дорогу. Коли блискучі шоломи дружинників, що супроводжали каравану,

---

[1]) Гора в Києві, на якій, за народнім переказом, поховано одного з трьох братів, що заснували Київ — Щека.

[2]) Аскольдова могила — гора в Києві над Дніпром, між Печерськом і старим містом, де, за переказами, поховано київського князя Аскольда.

[3]) Почайна — річка під самим Києвом, що впадала в Дніпро. Тепер тої річки вже нема.

[4]) Мичськ — теперішне м. Радомисль, що лежить на місці, де вливається річка Мика до Тетерева.

[5]) Білгород — старовинний великий залюднений тисяцький город (фортеця) із самостійною єпископською катедрою недалеко Києва, на „великому київському шляху“, що провадив до західньої Европи. Тут збігалися торговельні дороги з Волині й Польщі — з одного боку та Галича й Угорщини — з другого. В Білгороді, на річці Ірпені, стояв зводний міст, коло якого збирали з купців мито.

[6]) „Віно“ — викуп (властиво по старословянськи — ціна) за дівчину, яку сватали. Так званого „посагу“ наші предки за молодою не давали. Навпаки, жених мав платити за неї „віно“ родичам невісти.

[7]) Корсунь (або Херсон) — грецьке торговельне місто й порт на півдні кримського півострову. Корсунські вироби були дуже дорогі й славилися, як речі рідкі й високоартистичні.

[8]) „Вирники“ — княжі дворові урядники.

[9]) Всеволод — пятий найулюбленіший син Ярослава Мудрого, що жив при батьку до самої смерти великого князя.

[10]) „Чорні Клобуки“ — торки, що жили цілими масами при київських князях, виконуючи службу міліції в містах або дозорчу службу пізніших козаків на окраїнах держави.

сховалися за скрутом Боричева взвоза[11]), князь побожно перехрестився в бік величезних, уже потемнілих у вечірньому присмерку масивів Десятинної церкви, подивився на білий місяць, що тонким серпом вирізався на синьому небі, й повернувся до палати.

— Чи наказали осьменникам[12]) зігнати народ, щоб надати ліпоту[13]) городу й підгороддям? — запитав він.

— Народ уже замітає вулиці, княже! — шинобливо розступаючися перед Ярославом, відповіли бояри.

Ярослав відмахнувся рукою від лилика, що трохи не перед самими великокняжими очима безшумно перелетів у повітрі, й, поскрипуючи чобітками з зеленого хозу на червоних шиферних плитах ганку, ввійшов у хороми.

Старий князь не бачив, як у цей час над його головою, на верхній критій галерії терему, спершися руками об густо обплетені плющем поручні, стояла донька його Ганна. Князівна непорушно, з виразом якоїсь німої туги на блідому, немов із воску виліпленому, обличчі дивилася в той бік, куди від'їхав брат Всеволод. Білий місяць блискучими цятками світився у великих чотирокутніх сафірах золотої діядеми на її голові, але цей блискіт був такий же непорушний, як і ціла постать князівни. В місячному світлі переливалися тільки самоцвіти на краях золотом тканого полотнища візантійської паволоки[14]), що рівно хиталася на овалі її грудей.

—Доню, ти тут? — почула князівна за собою голос великої княгині Ірини[15]). — Іди-но сюди, до мене — сказати тобі щось маю.

Князівна Ганна повними туги очима подивилася під гору на маси покрівель величезного Подола, на пристань на Почайні з цілим лісом корабельних щогол, на Дніпро, по якому пропливала вгору каравана грецьких кораблів, вилискуючи масними світлами в плесі ріки, й повільною ходою пішла до материної світлиці.

В стольному городі Києві й на великокняжому дворі вже стояв рух. Зігнаний з усіх київських передмість народ при світлах смолоскипів замітав вулиці й площі міста, отроки[16]) старанно чистили броні, кольчуги, ковані щити й червлені шоломи княжої дружини, дворова челядь бігала, мов учаділа, з бретяниць[17]) на кухню і з кухні до медушів[18]), чуланів, пивниць, гридниць[19]).

[11]) „Боричев узвоз" — назва вулиці в старокняжому Києві, що получувала горішнє місто, або т. зв. „город на Горі", з торговельною частиною Києва — Подолом і пристанню.

[12]) „Осьменники" — міська міліція за княжих часів.

[13]) Ліпота — старословянське: краса.

[14]) Паволоки — тонкі, відомі на цілий світ, делікатні шовкові матерії царгородського виробу.

[15]) Мати князівни Ганни Ярославни, друга жінка великого князя Ярослава Мудрого, була шведська королівна Інгігерда, донька короля Олафа, що в православії прийняла імя Ірини.

[16]) Отроки — джури при княжих дружинниках.

[17]) „Бретяниці" — стара назва спіжарень.

[18]) „Медуші" — великокняжі льохи з медами.

Старий Київ і старий князь великої Руси готувалися до прийняття далеких франкських гостей.

***

Було то в пятницю. А в неділю, по урочистій службі Божій, ціле княже місто гуділо від дзвону бил і кампанів на всіх київських і позакиївських церквах.

Уже віддавна старе Аскольдове місто не мало такого урочистого вигляду, як сьогодні. На шпилях усіх церков, починаючи від церкви Благовіщення над проїздною брамою Золотих Воріт до св. Власія на Житньому торжищі[20]) й від св. Ірини, що над Хрещатим яром, ген-ген аж до далекої свято-Василівської церкви у Вишгороді — маячать розпростерті пурпурні полотнища. Легкий вітрець напинає прапори й, перебігаючи по них хвилями, пустотливо лопотить. Маси народу пішо й кінно, в святочних, як на Великдень, одіннях вливаються звідусіль на широкий майдан перед святою Софією. Там, у пишно прибраних килимами наметах, великокняжі слуги гостять кожного брагою, пивом, грецьким вином і міцними київськими медами.

Пливе цей народ з усіх кінців: з Кудрявця, Жидового города, Кисілівки, Дорожниці[21]), Щекавики — Жидівською брамою; з Предславина[22]), Берестова[23]), Пересічина й Угорської слободи крізь Лядські Ворота; з Видобичів і ріжних инших сіл та пригородів попри високі земляні вали й високі зруби[24]) до Золотих Воріт.

Одну тільки Подільську Браму від Боричева взвоза сьогодні замкнено. Поділ хай вибачить. Коли хто з подолян хоче дістатися до верхнього городу, хай іде обходом, через Копирів кінець[25]), а Подільської Брами сьогодні не відчинять: такий великокняжий наказ.

Піші й комонні осьменники в блискучих шоло-

[19]) Гридниці або гридні — частина великокняжої палати, де жила т. зв. „гридь", тобто княжі служилі люди й прибічники.

[20]) Церква св. Власія при колишній „Бидлогоній вулиці" на Подолі на місці требища поганського бога Волоса, покровителя скотарства.

[21]) „Дорожниця" (пізніша назва — Дорогожиця чи Дорогожичі) — форпост при групі гір із західнього боку Києва, де сходилися дороги, що провадили з Галичини, „Ляхів" і західньої Европи до княжого міста, й де були головні вали, що боронили підступи до Києва. Ще Володимир Великий облягав Ярополка з Києві коло цих валів. Хто брав це місце, той володів цілим нижнім Києвом або Подолом. Місце це сильно зрошено кровою й напозкено кістками колишніх оборонців старого княжого Києва.

[22]) Предславино — село, де жила улюблена сестра великого князя Ярослава (донька Володимира Вел. і половецької князівни Рогніди) — Предслава.

[23]) Берестово — підміське село, де був малий двір Володимира Великого й літні двори бояр і іменитих людей.

[24]) Бастіони називали в ті часи зрубами.

[25]) Копирів кінець — передмістя старого Києва на Кудрязці в сусідстві Жидових Воріт. Одним кінцем це передмістя притикало до Ярославових валів, другим спускалося на Поділ.

мах, з позолоченими гривнами на шиях[26]), ледве стримують людський натовп.

— Та не напирайте, люди! Та меду й браги всім вистане! Її в княжих пивницях стільки, що води в Либеді[27]).

В натовпі киян то тут, то там видно франкських королівських комонників. Вони на рослих конях, прикритих довгими попонами, в сталевих шоломах і сірих сталевих кольчугах. На плечах у них сині плащі з широкими червоними, роздвоєними на кінцях хрестами.

— Дайте дорогу гостям!.. Дорогу, люди!.. — покрикують осьменники.

А в кінці величезного, людьми залитого майдану, коло мосту над глибоким яром, що відділює Володимирів горб від нового Ярославлевого города, відділ княжих дружинників у блискучих бронях перепускає Софійською брамою на той бік „нарочитих"[28]) гостей. Ті „нарочиті" гості: бояри й боярські діти; варяжсьік, обкуті залізом князі; суворі, із широчезними мечами, ясноволосі тевтони; візантійські цесаревичі з золотими, кованими двохголовими орлами на грудях із такими ж тканими орлами на довгих плащах іззаду; пихато вистроєні лядські кленжата; поважні угри й усякого роду инша „латина"[29]).

Чужинні гості поважно переїздять міст над яром, глухо вистукуючи копитами своїх коней під темним склепінням брами, і вступають на чисто заметений і сьогодні розігнаний з нагоди великого свята „Бабин торжок".

Тут, посеред площі напроти Десятинної церкви св. Богородиці, стоять іще за Володимира-князя спроваджені з Корсуня чотири величезні квадриги з мідяними кіньми, а трохи далі за ними, ближче до великокняжих палат, дві статуї нагих старогрецьких богинь. Цей форум коло богинь чи „див", як називали кияни статуї[30]), де відбувалися найважніші віча для вирішення великих, державної ваги справ, сьогодні висипано сосниною й прибрано розкішно квітами.

Гості минають „дива" й широко відчиненою брамою вїжджають на великокняже подвіря, повне людських голосів і брязкоту струн княжої музики.

Сьогодні пир на княжому дворі. Сьогодні старий князь Ярослав, великий володар Держави Руської, гостить далеких сватів, що привезли віно за князівну Ганну від короля франків Генрика І Копетинга, сина покійного Роберта Благочестивого.

***

З пристані на Почайні[31]) під високою київською кручею видно цілий верхній город. Вилискуючи золотими копулами церков, цілий виступ великої київської гори немов увінчаний зубцями пишної корони. Над самим урвищем, розбризкуючи сліпуче сонце на золоченому даху, стоїть двохярусна величава княжа палата. Неначе орлине гніздо із скелі, дивиться вона вікнами своїх світлитць далеко на всі сторони широких, розкинених у безкрай просторів великої Руської землі.

З пристані видно, як на довжелезних ґалєріях, що обперезують з усіх боків княжий терем, між стовпами, густо завитими виноградом і плющем, рухаються маси людей у блискучих нагрудниках, кривавих пурпурах, яскравих паволоках і білих, як сніг, дівочих шалях. То гості великого князя на його золотому пиру, що гучно гримить на ціле стольне місто. (Далі буде).

---

[26]) Гривни — металеві прикраси довкола шиї, дуже вживані в княжих часах (походить назва від слова „грива"). Носили гривни й чоловіки, й жінки.

[27]) Либедь — річка з південного боку Києва, що впадає в Дніпро. Збереглася та річечка ще й донині.

[28]) „Нарочитий" — іменитий.

[29]) „Латиною" називали в княжі часи всіх чужоземців із Заходу.

[30]) Від цих „див" Десятинна церква до 17-го віку ще мала назву „Богородиці коло див".

[31]) Почайна — річка під самим старим Києвом, що впадала в Дніпро. Ріки тої тепер нема.

Ф. НЕВЕСТЮК

СПОМИН

Жита шумлять... Чекають жнив...
Ген там за житом ліс...
Біліють серед житних нив
Ось два хрести з беріз.

Хтось йде і оглядає хліб:
»Ах бач, які жита!«...
І зупинився... Сів на гріб
Під рамена хреста.

Чоло долонею підпер
На руку нахиливсь
І нагадалося тепер
Те, що було колись:

»Ми були тут, а ворог там,
Де ліс онтой у клин...
(Ще не замазали літа
У памяті картин).

Був бій... Важкий завзятий бій...
Гарячий був мій кріс...
Поклало сонце край борбі,
Як сіло там за ліс.

А як утікла чорна ніч,
Як щезли тумани,
Тоді прийшла звідтіль одсіч
І — впали тут вони«...

Пішов... І спомин давних днів
В душі своїй поніс...
— — — — — — —
Самітно серед житних нив...
Мовчать хрести з беріз...

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

(Докінчення).

17. грудня.

Заледви розвиднілося, як наші гармати розпочали свій майже щоденний концерт. Били на Львів, три батерії одночасно — наша із Чишок, з під Винник і третя подальше із півночі.

Пополудні я знову ходив зі стежою та малощо не напитав собі і моїм стрільцям великої халепи. Я дістав наказ, провідати й прочистити терен як змога задалеко, забрав із мойого поготівля, що тепер перед заставами з боку, усіх людей за виїмком вістуна, і ми трьома парами простих мазурських саней пустилися до Винник. Це вже онтак від якогось часу стежі підїзджають потрохи саньми.

По дорозі перед Винниками зустрінули ми одного міщанина, що на ручних санчатах тягнув зерно до парового млина. Він і позідомив нас „на вухо", що на третьому млині на Млинівцях находиться польська стежа й щось там забирає. Я рішився зробити наскок, а що з цього боку Винник на Млинівці та ще й до третього млина добрий кусок дороги, ми рванули з копита, щоб трохи підїхати. На скруті у Винниках прилучилася до нас іще й невелика стежа з першої сотні, яка саме надійшла з горішніх Винник. Наша дорога вела почерез Забаву, південне передмістя Винник, що одною довгою вулицею тягнеться узбіччям винницької гори.

На перших санках їхав настоячки наш „Гуцул", найкращий стрілець у сотні та бистрий мов той яструб. Власне ми вже виїздили на горбок у половині Забави, як раптом — бачу Гуцул увесь насторожився вперед, блискавкою підвів кріса і вистрілив. Та майже рівночасно з під другої хати на горбку і з поза плотів посипалися на нас кулі. Ми заїхали саньми просто у польську стежу!

Наш Гуцул своїм першим та одиноким вистрілом в останній хвилині врятував нас перед найгіршим. Хлопці як на алярм позіскакували зі саней та розсипались на боки. Тільки я зістрибуючи поховзнувся на леді й простягнувся ниць напоперек дороги. Біля мене затупцювали чоботи, хтось перескочив через мене, хтось настолочив мені ногу. Все це тривало один момент, та коли я схопився й заскочив за найближчу загороду, біля мене був тільки один одніський стрілець. Він був із першої сотні, до того зовсім чужий мені з лиця, так, що я в першій хвилі малощо не взяв його за ворога. (І в нас і в поляків однакові австрійські уніформи, здебільша й без жадних відзнак). Я розглянувся. Ми були на загороді замкненій із трьох сторін господарськими будинками, горою або високим тином, а відкритій до дороги. На вулиці та наполовину ровом зїзджають останні сани, а по тому боці Забави збігають у низ садом останні мої стрільці. Тільки їх плечі видко, так замітають снігом, пізнаю Гуцула, він як завжки засланяє відворот своїм товаришам.

А з горбка під нашим боком стріляють дальше. Хотіли й ми попробувати наших крісів, найшли кусок тину між хатою та клунею, одиноке вільніше місце у сторону противника, але з поза плотів і будинків сусідньої загороди нічого не було видко. Тепер я рішився скоро. По всій правдоподібности польська стежа, що чейже запримітила наш відворот, піде вперед і вибере нас із цього відслоненого подвіря як малих котенят. Ми подалися назад, перебігли почерез дорогу на другу сторону Забави, трохи вільнішу, і там пішли свіжими й глибокими слідами наших попередників . За хвилю побачили ми напоперек дороги осамітнені коні зі саньми, переляканий господар сховався під хату. Я покликав його, ми сіли й поїхали назад до Чишок. Подорозі розглядаюся, чи під якою хатою не побачу когось із наших. Та не видко ні стрільців, ні саней. Очевидно, гадаю собі, поїхали назад до села.

Коли ми скрутили на Чишки й виїхали з поза останніх винницьких домів на відкриту дорогу, попали нечайно під сильний крісовий обстріл із горішньої Забави і з під ліса і так під кулями їхали до самих Чишок. Стрілець, що був зі мною, не видержав і біля парового млина зіскочив у придорожній рів. Я оглянувся, чи йому не сталося що злого, рів глибокий, і щойно тоді я запримітив трьох або чотирох моїх стрільців, що з поміж останніх домів Винник щось дуже розмахували руками у мою сторону. Ага, сиділи по хатах, прогавили попередні санки, а тепер хотілиб, щоб я підождав під кулями! Нічого злого у Винниках їм уже не станеться! Безпечніші вони там, як я тут. До того, хай хто спробує задержати ці коні, що наче показилися і серед куль рвуть до своїх Чишок, як скажені. А бідний господар скулився на переді саней в чотири нещастя, заєдно хреститься й заєдно нашіптує своє „Єзус Марийо!" Відітхнув щойно між чишківськими хатами й тут указав мені бичівником на одну задню ногу підручного. Кінь трохи нагягав, а з під широко простреленої скіри слезила струйка темної крови. Кінське щастя.

Затеж у сотні дожидала мене прикра несподіванка. Мої стрільці ще не вернулися, нема ні одного! З цілої стежі тільки я один, ось тобі комендант! Гірко мені було, коли я зголошував це нашому четареві та ще й не вмів пояснити загадки. Трьох-чотирох стрільців бачив між крайніми хатами Винник, але де решта, де дві пари саней?

Загадку розвязав телефон з команди нашої сотні. Передавали повідомлення з 1-ої сотні, з горішніх Винник, що там прибула стежа, але без команданта. Командант стежі, однорічний десятник

— тобто я — упав на Забаві вбитий або тяжко ранений. Стрільці бачили.

Так, бачили, як я падав, та ні один не оглянувся, щоб провірити, що зі мною сталося! Очевидно, повідомлення з першої сотні звільняє мене від найтяжчого закиду, який воякові взагалі можна зробити, але всеж таки я дуже схвильований. Моя вина велика, я був щонайменше дуже необережний. Я повинен був обчислити, що заки отой міщух доплентався зі своїм мливом до Винник, то польська стежа могла вже бути ближче нас. Через оцю необлядність я малощо не запропастив звиш двацять вояків. А друга помилка, що я також повинен був податися до Винник до першої сотні — вонаж і ближче й дорога до неї під цю пору була безпечна. Я цілком непотрібно наражував стрільця, себе, сhtого мазура тай вкінці його шкапи. В мене страх мало военного досвіду, нема й вояцького інстінкту. Свідомість цього мене пригнічує.

18. грудня.

Нині передполуднем я знова повів стежу. Цим разом узяв зі собою вістуна, дійшов до Млинівців, а по дорозі поступив до цих домів на горбку на Забаві, де вчора була стрілянина. Ми допитували в людей і виявилося, що польська стежа, яка саме зупинилася біля одної хати — кількох зайшло й до середини, — була цією зустріччю з нами заскочена й збентежена. Запримітили нас в останній хвилині, почали заскакувати за плоти, але стріл нашого Гуцула збентежив їх до решти. Постріляли наосліп хвилину, відстрілюючись подалися назад і зупинилися аж під лісом на Прісках. Оськак справді наш Гуцул вирятував нас із великої халепи.

20 грудня.

Сьогодні рано вся наша сотня вийшла із Чишок, подалася на Млинівці й розпустила розстрільну попід ліс. Там перестояли ми довший час. Це ми охороняли нашу батерію, що підїхала до Винник і звідтам била на Львів. Таксамо підїхали й сусідні батерії і теж під заслоною своїх сотень. Бомбардували Львів усі батерії Групи Схід рівночасно, били густим огнем цілу годину. При кінці почали слабко відповідати польські гармати. А зі Львова доходив до нас тривожний гомін дзвонів та протяжливий рев паровозних і фабричних гудків. Дзвонили й скавуліли на алярм.

День поганий, сніг з дощем, огидливий капусняк. Над нашими головами раз-у-раз перелітали з грізним свистом гарматні стрільна. Наші стрільці намагалися розпізнати по свисті калібер гармати, а деякі задирали шию в захмарене небо й вилуплювали свої пулькачі, чи не побачать кулі. Найшлися такі, що бачили, так бодай говорять ще й бігмаються. Інші сміються. Після обстрілу сотня вернулася назад.

22 (?) грудня.

Ціла лінія Групи Схід підсунулася ближче Львова. Передучора під вечір наша сотня обсадила дорогу від парового млина по Винники. Нашу чету пхнули для забезпеки вперед на Пріски, де ми цілу ніч вибирали окопи у примерзлій землі. Але рано виявилося, що позиція нашої чети нідочого і ми відступили на дорогу до решти сотні. Даремне гарували цілу ніч, притім я ще й перестудився. Мене хопила пропасниця й звалила з ніг. Навідувався сьогодні передполуднем до мене на поготівля четар Мінко і радив іти до лікаря, але мені вже полекшало.

Тепер ми в долішній частині Забави, де розташована ціла наша сотня.

25. грудня.

Вчора вибирали окопи на винницькій горі, брали до цього цивільне населення. А вечором наші винницькі стрільці якось провідали, що один польський вояк перекрався зі Львова до Винник до свояків на свята. Страх шукали за ним, але не могли найти. Кажуть, що він напевне ще у Винниках.

Мусимо в тих Винниках дуже пильнуватися, бо тут майже всі міщанські родини помішані й посвоячені. В одній хаті один українець, другий поляк, жінка сюди, чоловік туди, брат при українському війську, а сват при польському у Львові. А всі хитрі з біса, інколи й самі винничани не пізнають себе як слід. По хатах або портрет Шевченка й Косцюшка поруч себе, або нема жадного, не знають, з котрої сторони прийде стежа.

29. грудня.

Ґрупа Схід два дні наступала на Львів, робили загальний наступ.

Першого дня, 27. грудня, поставили нашу сотню на ноги вже в 4. годині досвіта. Боєве й похідне поготівля. Розділили муніцію, консерви, до бляшанок дали чорної кави й сотня рушила на Млинівці. Перед відходом прочитали нам довгий наказ Начальної Команди. Стояло в ньому, що поляки почувають себе у Львові непевно, думають уже й про залишення міста, але українське військо мусить цю хвилину приспішити. Тому робимо загальний наступ. Наш курінь має біля 8. години здобути Пасіки, заняти стрийський парк і там дожидати дальших наказів.

Зараз на Млинівцях наша сотня пішла у розстрільну й глибоким снігом попід гору добрила до ліса. Тут виявилося, що взяли злий напрям. Гусаком пішли дальше край ліса й незабаром сотня загнула ліворуч у дебри. А мене з трьома стрільцями післали навпростець, шукати звязку з першою сотнею, що мала бути над якимсь потоком.

Ми йшли вже добру хвилину, як раптом на нашу лісну дорогу попід горою почали падати кулі, з кожним кроком густіше й густіше. Це стріляли з горбка подальше, навпростець нашої дороги, на якому серед зрубів час до часу виринали дрібні постаті. Мої винничани кажуть, що це Пасіки. Ми зійшли на край дороги, але на горбку мабуть запримітили цей маневр, бо взяли нас під посилений обстріл. Тоді ми вийшли горі у смерековий молодняк та продиралися дальше лісом на стоці гори. Нагло на цій горі затрахкали кріси й на мою стежу посипались кулі, галуззя і сніг. На нас били сальвами з боку, з того місця, де я сподівався нашої сотні! Кричу, щоб перестали, раз, другий — не помагає, ясно, я помилявся. А мої хлопці вже збігли

в низ, та почерез дорогу, та в долину на Маєрівку.

Подався і я туди, нічого іншого мені і не залишалося. Недалеко під першою хатою застали ми гурток стрільців — це з першої сотні. Де тепер сотня або сотенний командант, не знають. Зате оповідають, що їх наступ заломився. Сам сотенний пішов уперед, але стрільці не відважилися під сильний вогонь. Командант грозив і просив. Не пішли. Не штука, кажуть, нашому поручникові, його ж кулі не ймаються. Оцю легенду про поручника Затварського чую вже кілька разів, пішла вона з того, що він майже всю світову війну перебув на фронті та ні разу не був ранений і навіть не хорів.

А довкола вариться і клекотить, кулі цокають у бервена хати з того боку, глухо пахкають у засніжені стріхи господарських будинків, залишаючи у снігу ясніші лійки. Тільки під голубником високим посеред подвіря юрба голубів запопадливо й тихо визбирує у снігу зерно, начеб нічого й не було.

Я рішився. Не знаю, де тепер сотні, не знаю, де яка команда, не знаю, де лінія. Але десь тут недалеко мусить бути якийсь старшина, що чейже знатиме дещо більше. Я забрав моїх стежників і ми справді небавом знайшли команду куріня й другу, запасну сотню. Стояли за великою клунею і в самій клуні. Звеліли нам підождати. Курінний отаман сидить на ковбці перед ватрою похнюплений і мовчаливий, біля його кількох людей, а сотенний командант запасної, пор. Черевко, ходить нервово тут і там. Під самою клунею і в середині гуртки стрілецтва на притишених балачках. Горою посвистують кулі, час до часу пахкають об кришу.

Нагло між стрільцями оживлення. З уст до уст передають вістку, що четар із третьої сотні вбитий! Допитую ближче, призвища не знають, чорнявий — кажуть. Чорнявий в нас тільки один — Мінко! Мій четовий! Небавом прибігає один вістун від нашої сотні й потверджує цю страшну вістку.

Відправили половину запасної сотні нашій у підмогу, ми прилучилися до неї та лісами й дебрами вийшли на позицію. Подорозі зустрінули санітарів з носилками, несли нашого четаря. Лежав простоволосий, накритий по груди своїм плащем, з під розіпнутої блюзки видніли скривавлені перевязки. Очі замкнені, на лиці блідий-блідий. Та на один момент очі розплющились — четар живий!

Оповідають стрільці, як це сталося. На горі наша сотня натрапила на ворожу заставу в укріпленій лісничівці. Наша чета дістала наказ наступати. Повів четар Мінко наших хлопців уперед відкритою поляною, дещо в низ до лісничівки, а сам перший. Та заразже впав під стрілами. Чета відступила, не під силу, кажуть, відкритим полем йти на скоростріли. А четар там таки й залишився, по той бік горбика. За хвилину підвівся й сидячи у снігу повернувся лицем до наших, тільки по груди його видко, тай знову простягнувся головою взад до лісничівки. Підсувалися до його і стрільці і санітети, а найбільше обидва наші старші стрільці, але довго він там лежав, заки його видістали з під куль. Був двічі поранений, у шлунок і в груди. Не ворожать йому нічого доброго.

Під оцею лісничівкою так і задержався наступ нашої сотні. Там перестояли ми до пізного вечера. пустили на лісничівку крісові гранати й відтак вернулися у Винники.

А вчора наступали вдруге. Наша сотня вийшла на верх тай заняла попередні становища напроти лісничівки, над деброю і край ліса. Провід над нашою четою взяв сотенний прибічник пор. Деревляний, але ні ми, ні наш курінь не наступав, ми заняли тільки вижидаючі позиції, а безпосередню боєву акцію перебрали на цей раз Усусуси, праворуч нас, від Лисинич.

Так ми стояли або лежали скрай ліса за деревами, перед нами мовчалива поляна з кількома старезними дубами побіч, з боку під узбіччям нашої гори стелилася долина Маєрівки, а за нею Чортівська Скала зі стацією Маріївкою в низу. Пополудні Усусуси почали відступати. Видко їх від нас кожного зокрема на білому снігу серед рідких дерев, йдуть назад верхом Чортівської Скали.

Незабаром ми побачили й причину відступу. Над їх головами рвалися шрапнелі. І не тільки над ними, гарматній вогонь перейшов над долину, на саму лінію нашого куріня, наближався до нас, вдарив ураганом уздовж нашої чети, щоб відтак завернути й знова прийти до нас та вдарити по четі залізом. Дальше дебри, до решти сотні, не доходив. Осьтак били до пізнього вечора, систематично й відмірено, як годинник. Ми знали заздалегідь, де розірветься найближча шрапнеля і в глибокій мовчанці подивляли це грізне й величне видовище контрастів. Рожевий огник, пушинка облаку, зрив грому і сик гадюки та синє тихе-тихе небо. Хто повірить, що це невинне небо сіє дощем смертельного заліза?

Тільки до цих зривів над нашими головами ніхто з нас не придивляється. Кожний тулиться до свого дерева, за грубшими то й по двох, забезпечується як може й лише насторожує слух. А довкола сиплеться град заліза, бренькотить по замерзлих деревах, оберемками ломить галуззя, розшарпує дерева й наповняє увесь ліс несамовитим рвучким стократним ревом. Під вечір то таки й напосілися на нас, бють тільки по відтинку нашої чети, аж моторошно. Увесь ліс над нами й позад нас реве, дзвенить і скаженіє, начеб його вивертала з корінням якась дивна буря без вітру. Стрільці кажуть, що десь на тих старих дубах перед нами мусить сидіти ворожий обсерватор, інакше не годні собі пояснити такої докладности обстрілу. Біля мене під одним деревом лежить новий четовий, був на італійському фронті, а такого ще не переживав. У тихіші хвилі покурюємо в рукав, щоб нікотиною обманути нерви і холод зими.

Ми вийшли ціло з тієї халепи, тільки одному стрільцеві розірвало сам кінчик черевика. Не хоче повірити, що не ранений, пробує пальців — таки цілі. Під ніч ми стягнулися разом, уся сотня, над дебру і перестояли там до півночі. До кінця залишилося всього зо двацять стрільців, один скоростріл (було три!) і наші старшини, рештаж потягнулася одинцем або гуртками у низ яром на

Млинівці погрітися і попоїсти. Не забували, сердеги, при мисці і про нас; один старший стрілець виніс нам на гору повний шолом вареників, ще й теплі були.

Не було й нам чого стояти піччю у снігах, вже пополудні було всім ясне, що й другий день наступу не повівся. Пробували брати лісничівку гарматою, викотили одну гавбицю під заслоною самих гармашів аж на стацію Маріївку, пустили гранату, але впала перед самий наш скоростріл. Велике щастя, що не розірвалася — сліпак був. Більше й не стріляли, за мала відстань між лініями. Стрільці навчилися у війні стратегії, критикують і кажуть, що без міномету і без запасних частин не піде. А в нас ні міномету, ні резерви.

Щойно біля півночі прийшов із куріня телефонічний наказ (вчора ми вже мали телефонічну лучбу) стягнути сотню на вихідні становища, тобто до Винник. Настрій поганий, особливо наша чета дуже споважніла. Четаря Мінка відвезли до лічниці до Перемишлян, кажуть, що ледви чи видужає*). А по четареву шапку чорну баранкову з червоним денцем і золотим хрестом на ньому, що остала була в снігу під лісничівкою, підсувалося під кулями багато наших хлопців, але добув її щойно старший стрілець Гавриїл Влох, родом із Винник, чоловік уже жонатий і „дітятий" (рідний брат поручника Влоха з Начальної Команди). Носить її у своєму наплечнику й присягається, що не віддасть нікому, навіть нашому четареві, якщо вернувсяб.

30 грудня.

Сьогодні наша сотня мала маркувати наступ. Я вийшов на збірку, хоч і почував себе погано, не гадав, що зі мною цілком зле. А мене просто збивало з ніг, я не міг іти. Таке в мене інколи трапляється після великої напруги особливо в холодну пору, та вистарчить трохи відпочинку й зі мною знову добре. Я попросив у нового четового один день звільнення від служби і ми пішли до сотенного команданта. Але пор. Целевич, спокійний і добрий чоловік, тільки дуже маломовний та інколи гранчастий на словах — був щось у поганому настрою і відразу накинувся: „А, знаємося на тім! До мародвізити!"

Наказ наказом. Сотня пішла маркувати, а я — хоч цього й не хотів — на першу поміч до Винник до лікарських оглядин. Військовий лікар, д-р Козак, оглянув і обслухав мене раз, відтак іще уважніше обслухав удруге, начеб щось там не вірив. Очевидно, я знав у чому діло, при австрійському війську оглядали мене з десятка ріжних комісій і стан мого здоровля не був для мене ніякою тайною. Не було для мене новиною й те, що сказав мені д-р Козак. Але він сказав мені трохи більше: „Все це гарно, що ви самі зголосилися на фронт, але з таким серцем ви тут тільки колода".

Виставили службовий листок, маю негайно відійти до Курович, до „лекшої служби", тобто до військової служби без зброї. Нагадується мені пор. Затварський зі своїми запитами перед відходом із Жовкви, він — досвідчений фронтовик — добре відгадував, що я не цілком з вояцького тіста. А я думав добре, добре хотів і — добре робив, тільки не зміряв фізичних моїх сил. Вони мені рішучо не дописують.

Жалко й ніяково мені. Жалко, бо вже таки зжився з тією четою і неодну пригоду я з нею перебув. А ніяково, бо так бажав служити там, де цього під цю пору найбільше потрібно, служити хочби й простим стрільцем, яким я тут зрештою на ділі й був мимо підстаршинського титулу — а міжтим відходжу так, начеб то я сам цього домагався. Але ні, колодою бути не хочу, ні тут, ні деінде.

Куровичі, 31. грудня.

Сьогодні приїхав я до Курович та завдав клопоту Стаційній Команді — не знала, куди мене відставити. В таких випадках, як мій, відсилається вояка до його кадри. Але де ця моя кадра? Стара австрійська в Західній Галичині, нової української мій Перший Львівський Полк іще не має, а моя рідня ще на воєнній еміграції у Відні. Ось, і морока. Звеліли мені вибрати собі самому, якунебудь місцевість з осідком окружної команди і я рішився на — Станиславів. З усіх східньо-галицьких міст Станиславів знаю ще найкраще, в його околиці я перебував раз у вуйка аж цілі ферії...

Ще сьогодні під Новий Рік виїзджаю туди, очевидно, на нову каламарщину. Ні хитрістю, ні гараздом, ні птиці летом суду Божого не минути, не минути й мені і при українській армії каламаря, хоч і як бажав служити інакше. Та вкінці, воно й не так важне як і де, важніше аби нашій рідній справі вірно і до кінця.

*) Четар Мінко видужав із тих тяжких ран і кілька місяців пізніше був знову ранений, в обидві ноги, підчас боїв на галицькому Поділлі.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

СТЕПАН МАЛАНЧУК.

Дня 21 січня 1936 р. ранком в одному з монтреальських шпиталів помер після короткої, тяжкої недуги Степан Маланчук, довголітній член Української Стрілецької Громади й член Краєвої Екзекутиви Українського Національного Обєднання в Канаді.

Несподівана смерть покійного була тяжким ударом для українських організацій в Монтреалі,

в яких він довгий час завзято й безупинно працював, виконуючи різні відповідальні функції.

Покійний родився у місті Тернополі, 28. грудня 1869 року. Там покінчив промислову школу. Відбув світову війну в австрійській армії, а в часах української збройної боротьби був у залізничих відділах Української Галицької Армії. В Канаду прибув 30 січня, 1926 року. Працював як механік, зразу в Вінніпеґу, опісля в Монтреалі. Воєнні переживання, а відтак тяжка праця в Канаді сильно підорвали його здоровля й остаточно довели до передчасної смерти. В. Й. П.

ОЛЕКСА МУШІЙ,

б. вістун УСС.

І знова убув один з рядів тих, що їм було судженим бути учасниками великого пориву. Бл. п. Олекса Мушій, родж. 1900. р. в селі Кривенькім, Копичинецького повіту. Вступив в р. 1917. в ряди Українських Січових Стрільців заразже, коли з Галицького Поділля уступили російські війська. Перебувши Вишкіл УСС в селі Рудниках коло Пісочної переїхав враз з частинами УСС на Велику Україну в Єлисаветщину.

У II. Курині I. полку УСС перебув цілий ряд тяжких і крівавих боїв у Львові, в Галичині та на Великій Україні. Належав до тих, що до самого кінця виповнив свій вояцький обовязок.

Помер в р. 1935. у свому родинному селі Кривенькім і там Його могила. В. Й. П.!

ПАВЛО ЛИСИЙ.

(Жмут інформацій від рідні).

Уродився дня 4. березня 1895. р. в Копичинцях. По гімназійній матурі в 1913. р. вписався на правничі студії у Львові. В тім часі взявся до горячкової праці передовсім організації стрілецтва на тероні Тернопільщини. Вибивався своєю індівідуальністю й організаційним хистом та всеціло віддався суспільній роботі.

З вибухом війни в 1914. р. вступає добровільно до стрільців, де його приділено до 2-ої сотні I-го куріня. На приказ своєї старшини та в думці, що все належить використати для У. С. С., бере на себе тяжкий обовязок розвідчика і як такий передирається на зади російської армії, де з нараженням власного життя працює до жовтня 1915. року. За цей час кілька разів переходить оба фронти з величезною здобичею богатих звідомлень. В жовтні 1915. р. зловлений москалями як австрійський розвідчик був засуджений російським судом на кару смерти та завдяки заходам посла Михайла Петрицького цар Микола II. помилував його і замінив присуд смерти на 20 літ каторги.

Кару відсиджував в Винницькій тюрмі аж до вибуху революції в 1917. році. В березні 1917 року удалось йому дякуючи винницьким українцям дістатися на волю. Переходить до Києва, де працює в канцелярії Центральної Ради як діловод. У Києві не чувся безпечним, бо мимо істнування Центральної Ради всевладним був тоді ще ген. Оберучев. Тому працює під зміненим призвищем — Павло Петришин, — а відтак виїзджає на Катеринославщину, де в селі Веселі Терни організує спільно з деякими галичанами та за допомогою тамошних громадян українську гімназію.

Як тільки з півночі надійшла большевицька лявіна, покинув гімназію і організує добровільний відділ із власних учеників і вступає до Армії У. Н. Р., з якою відбув майже всю противбольшевицьку кампанію.

Воював з початку на панцирнику „Стрілець" як молодший старшина. Вскорі вибився понад всіх своєю геройською поставою та заняв місце команданта згаданого панцир-

ника. Відтак працював як командант панцирника „Вірний Син України".

На цім панцирнику тяжко захорів на плямистий тиф. Його перевезли до Камянця на Поділлю, де завдяки заходам найкращих лікарів ледви удалося йому вратувати життя.

По хоробі не дораджували йому вертатися на панцирник, однак він таки вернувся туди.

По переході Армії У. Н. Р. до Польщі він відїхав зі своїм панцирником в околиці Шепетівки, щоби при помочі панцирника провадити дальше противобольшевицьку акцію. В тім часі мусів він залишити панцирник і скривея в околицях між Шепетівкою і Бердичевом. Люди вказали на нього як на бувшого команданта панцирника і большевики взяли його в полон.

Сталось так, що на село це напала польська стежа, вивязався бій між стежою і большевиками і тоді большевики вислали його проти куль. Так попав він у два вогні і згинув. Це було з початком 1920. року.

ВАСИЛЬ СЕМЕЦЬ.

Студент IV року фільософії родом з Шумяча, повіт Турка над Стриєм.

Як У. С. С. дістався в полон з кінцем жовтня 1915. року. По дорозі вдалося йому втікти. Якийсь час скривався в Тернополі, де місцеві українці дали йому захист. Відтак за допомогою студентів з Великої України устроївся у Всеросійськім Земськім Союзі. З кінцем 1916. р. виїхав на Україну, а опісля до Москви, де працював в Українськім Допомоговім Комітеті.

З хвилею вибуху революції вертає до Києва і працює в редакції „Селянська Спілка". В часі побуту в Києві опріч редакційної праці виїзджає на організаційні поїздки і уряджує збори та віча. З хвилиною, коли большевики підійшли під Київ — стає як один з організаторів військових формацій

С. С. Маючи великий вплив поміж студентством організує студентський курінь. Напередодні боїв під Крутами в дні 18. січня 1918. року впав з большевицької руки у Києві.

Похований разом з героями під Крутами і зачислений до героїв під Крутами.

Зелені Свята

для українських інвалідів і стрілецьких могил

Надходять знову Зеленосвяточні Дні, що стали у нас всенароднім Святом для вшанування памяти Тих, що згинули у важких змаганнях за кращу долю Батьківщини. На свіжих ще могилах, розкинутих на полях і шляхах боєвих змагань вдячні руки зложать китиці квітів, а цілий Нарід обєднається в почуванні глибокої пошани для Тих,, що за словами пісні — стерли журавлині крила, не долетівши у вирій.

Сумом вкриється цілий край, бо незабутні спомини великий біль розворушать.

Та цей сум і біль матиме дивну силу. На оцих свіжих ще могилах виросла вже нова традиція, виріс культ Борців, що хоч загинули, житимуть життям невмірущих у памяті сучасників і у вдячних серцях прийдешніх поколінь.

І підуть довгими рядами старші й молодші, батьки й діти, на дорогі могили. Будемо старатися призабути всі злободенні особисті справи, щоби розбудити в наших серцях бодай іскру того великого вогню, що ним горіли серця незабутніх Подвижників. Обновлені великим почуванням, обєднані одним бажанням зрозуміємо велич їх жертви.

Та не будемо паленіти зі сорому перед розваленими могилами! Без окремих закликів, по своїм силам причинімся до збільшення фондів на впорядкування стрілецьких могил, якими опікується Товариство Охорони Воєнних Могил!

А коли ці святочні дні навіють Вам дорогі спомини, чи будете всилі забути про тих, що крім морального болю до кінця свого віку мусять зносити тягар воєнного інвалідства?

Ніколи!

Бо і найбільша жертва грошем не має порівнання з жертвою життя й крови!

Львів, у травні 1936.

За Товариство Охорони Воєнних Могил:

Др. П. Кривуцький в. р. голова. — *О. Карпінський* в. р. секретар.

За Українське Товариство Допомоги Інвалідам:

Др. І. Ґижа в. р. голова. — *Др. Я. Олексишин* в. р. секретар.

Подяка

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре й без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по мойому мужові бл. п. Івані Малащукові емер. управ. школи В Коломиї.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченої суми уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Олена Малащукова.

Від Адміністрації

На день 1. червня ц. р. висилає Адміністрація всім залягаючим П. Т. Передплатникам почтове інкасове доручення з рахунком залеглої передплати. Просимо щиро П. Т. Передплатників викупити ці почтові інкасові доручення та вирівнати таким чином залеглу передплату.

До цього числа долучуємо почтові складанки Укр. Кр. Т-ва Опіки над Інвалідами на висилку пожертв з нагоди Зелених Свят.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 6. / Червень 1936.

ЗМІСТ:

Редаґує: *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Посіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка